

VÁG OTTÓ

BRUNSZVIK TERÉZ SZEREPE
AZ ELSŐ MAGYARORSZÁGI ÓVODÁK
LÉTREHOZÁSÁBAN

(Dokumentumok)

BRUNSZVIK TERÉZ írásai (naplói, feljegyzései és egyéb kéziratai), nem is szólva a tevékenységével kapcsolatos dokumentumokról, nagyszámú testes kötetet töltenének meg. Ezeknek a kéziratoknak eddig csak egy töredéke jelent meg, általában eredeti nyelven; a magyar nyelven publikált kéziratok száma még kevesebb. Pedig BRUNSZVIK TERÉZ írásainak jelentős része neveléstörténeti szempontból igen értékes forrásnak számít. Szerzőjük fáradhatatlanul dolgozta ki a különböző terveket, javaslatokat, újabb és újabb pedagógiai kezdeményezésekkel lépett fel, s ugyanakkor rendkívüli szorgalommal vezette naplóit, amelyekben nemcsak számot ad tevékenységéről, élete folyásáról, benyomásairól, hanem értékes adalékokkal szolgál a XIX. századi fejlődéssel foglalkozó kutatók számára is.

Az itt közölt dokumentumok BRUNSZVIK TERÉZnek az első magyarországi óvodák létrehozásával kapcsolatos tevékenységére vonatkoznak. Az eredetileg is magyar nyelvű dokumentumokat betű szerinti pontossággal, az idegen nyelvű írásokat — ha más utalás nem szerepel — saját fordításomban közlöm.

BRUNSZVIK TERÉZ LEVELE X HERCEGHEZ¹

A' bizodalom mellyet a' haza 's annak Polgári Herczegséged tapasztalt Nagy lelkuségibe helyeztettnék, ösztönöztetett egy olly dolog 's intézet közlésire, a' melly eddig ugyan jó hazánkban ösméretlen volt, noha olly sikeres előmenetele, nagy pártfogás, 's bő segítség által mas országokban fentartatik. — Nem ösméretlen Herczegségednél, édes Hazánkban az kised Gyermekek Nevelésének, ('melly az jó jövendő Hazafinak gyükere) elmellözése, melly sanyaruan tapasztalja azt a' szegény haza, hogy hazafiai erköltsbe, vallásba 's egyébb tudományokba lassú, söt sokszor semí előmenetelt tesznek; a' hol idegen országok, tudós és erköltsös pallérozódott, és mindenre alkalmas hazafiaiban gyönyörködik. — Nem várom² az vagyonosabb haza polgároknak gyermekeit, hanem tsak azokat, mellyek tehetetlenek gyermekeik jó Neveléssire, mellyeknek olly formán gyermekeik erköltstelenül éptelenül zabolatlanul, elvadulnak és úgy mint magoknak mint felebarátynoknak vagynak terhére, szuléiknek pedig mély szomoruságára.

Ezen kelemetlenségeknek eltávoztatására tsekély véleményem szerint (a' mellyet már több Méltóságos Uráságok, többek közül kegyes Herczeg Aszony M. O. Nador Ispanneja is helybe hagyták magok segítségekkel előmozdították) akarom azon szabad kised gyermekek Nevelő oskolát, melyet Angol orsz. London fő varóssába úgy meg

¹ Levélfogalmazvány BRUNSZVIK TERÉZnek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban őrzött kézirati hagyatékában. (IX. B 11/b.) Címzés és aláírás a fogalmazványon nem szerepel. Keletkezésének időpontja: 1828 február és május között.

² Az eredetiben, nyílván tévesen: zárom.

kedveltek hogy Másfél esztendő alatt több hatv nnál szerzetetett,³ fel állítani. Ezen iskolának jó 's kiterjedet Javai az Wertheimer⁴ ki adott munkájába bőven elő adatnak.⁵ — A' nagy lelkű 's jó akaratú szerzőknek fel jegyzései, elfelejthetetlen királunk 's atyánk életének 60 esztendeje öröm el erésivel kezdőtek,⁶ 's most mindég folytáttanak.

Hogy tehát annál korábban azon szabad iskola szent intézetét a' haza polgárjainak meg mutassam, szükséges a' külömb külömbféle segedelem; mellyért Herczegségednél egész bizodalommal alazatosan esedezem, tudván előre azon sokféle haza javára ügyellő gondolatit, hogy ha azon szabad iskolába szákek szerzésire⁷ segítségül rendelni kegyessen méltóztatna. Az felvetendő kisdedek száma lészen 150. Szerencsés fel vitele után több illyféle oskolák is fognak helyhezettetni.

Még képzés gondolásával bővebben elő adhattya Herczegséged maga magának hasznos czélját ezen intézetnek, mellyet itt elő hozni felesleg volna. Ezeknek következésiben midőn utjonnan alazatos esedezésemet az el hagyot Neveletlen kisdedek 's magam Nevében is elő hoznám, kérem azon határozatlan tiszteletet mellyel Herszegségedet a haza 's polgári tetéznek helybe hagyni mellyell szüntelen leszek

leg alazatosabb sz[olgája]

BRUNSZVIK TERÉZ KÉRVÉNYE A HELYTARTÓTANÁCSHOZ⁸

[A kérvény tartalma]

Brunsvik Teréz grófnő engedélyt kér arra, hogy Budán és Pesten iskolát állít-hasson fel, amely azon mindkét nembeli gyermekek oktatását szolgálja, akik zsenge koruk miatt az ez idő szerint fennálló iskolák látogatására még alkalmatlanok. Ez az

³ Nyilvánvaló tévedés; WILDERSPIN 1825-ben közreadott óvodanévsora szerint Nagybritanniában akkor (tehát 6 esztendővel az első londoni óvoda alapítása után) összesen 55 infant school létezett. (Vö. WILDERSPIN, Samuel: Infant Education; or Remarks on the Importance of Educating the Infant Poor. Third edition. London 1825. 284. lap.) BRUNSZVIK jóhiszemű túlzása egyébként akkoriban meglehetősen jellegzetes tünet, a nyilván megbízhatatlan források alapján a nyugat-európai országokban, különösen az Angliában létrejött óvodák számát erősen eltúlozták; jellemző, hogy a BRUNSZVIK Teréz kezdeményezésére létrehozott első négy budai ill. pesti óvodáról kiadott jelentés előszava 1830 körül 11 000(!) angliai óvodáról vél tudni. (A' Négy első Kisgyermeki Ór- 's Gondviselés Intézetekről mellyek Magyarországon nagylelkű adományokból állítottak fel. Pestén, 1832. 3. lap.)

⁴ WERTHEIMER neve az eredetiben gótbetűs írással.

⁵ WERTHEIMER WILDERSPIN Infant Education című munkájának nyomán kiadott könyvéről van szó. (Ueber die frühzeitige Erziehung der Kinder und die englischen Klein-Kinder-Schulen . . . , első kiadása 1826-ban jelent meg.)

⁶ Az első budai óvoda alapítása érdekében indított gyűjtést 1828. február 12-én, I. FERENC 60. születésnapján kezdték meg.

⁷ Az óvodák fenntartásához való hozzájárulási díj kezdetben évi 4 forint vagy ennek többszöröse volt, egy-egy gyermek eltartási költségeit ugyanis 4 forintra becsülték. A kisgyermekes óvó és képző intézetekben való korai nevelésének támogatására alakult nemzeti egyesület még REHLINGEN ANTAL titkársága idején készült alapszabály tervezetében a rendes tagok évi hozzájárulását 10 forintban, a rendkívüli tagokét legalább 5 forintban állapították meg; s ez a hozzájárulás feljogosította az adakozót, hogy két, ill. egy általa kiválasztott gyermeket valamelyik intézetben neveltessen. (Vö. Statuten-Entwurf des National-Vereins zur Beförderung frühester Erziehung kleiner Kinder in Bewahr- und Bildungs-Anstalten. Pesth, 1830.) Az évi tíz forintos hozzájárulási díjat utóbb megerősítette az az egyesületi dokumentum, amelyet már REHLINGEN távozása után, az 1830. augusztus 16-i egyesületi ülés határozataként bocsátottak közre (Haupt-Grundlage der Organisation des National Vereins für frühzeitige Erziehung Kleiner Kinder in den Bewahr- und Bildungs Anstalten zu Ofen und Pesth).

⁸ BRUNSZVIK TERÉZ, miután az első kisdedóvó intézet 1828. június 1-én a Mikó utcában megnyitotta kapuit, a helytartótanácshoz fordult és az ilyen intézetek létesítésének engedélyezését kérte. A helytartótanács iktatókönyvében (Protocollum Exhibitorium) az 1828. évnél 32 921 szám alatt utalást találunk erre a beadványra. E bejegyzésből kitűnik, hogy az ügyvel az ún. Nemzeti iskolák ügyosztálya (Departamentum Schollarum Nationalium) foglalkozott, s a referens NITRAY (Mátyás, 1809–1829 helytartósági tanácsos, a tanulmányi bizottság helyettes elnöke) volt. Az iktatókönyv — latin

iskola a /. alatt csatolt iratban⁹ leírt módon — évenkénti beszámolás kötelezettsége mellett — mindenekelőtt a tudományok alapjainak és a kézimunkának a szolgálatában állna. (Kéri továbbá,) hogy ez az iskola pártfogoltassék, valamint hogy mindenki szólíttassék fel arra, hogy ilyen iskola felállítását szorgalmazza és saját erejével támogassa, a ././ alatt mellékelte — az eme intézmény célját körvonalazó — hirdetmény¹⁰ szerint melynek kinyomtatását engedélyezni kéri.

[Az előadó javaslata]

Tekintettel arra, hogy csak magánjellegű nevelőintézetről, nem pedig tudományos nyilvános intézményről van szó, a folyamodót kérelmével az illetékes helyi joghatóságához kell utasítani, hátiirat útján.¹¹

[A helytartótanács végzése]

Hátiirat Brunsvik Teréz grófnő kérvényére, ki azt kérte, hogy engedélyeztessék egy intézmény Budán és Pesten, amely vállalná az iskolák látogatására még nem alkalmas gyermekek oktatását, s kit kérelmével a helyi joghatóságához irányítunk.

[Határozat:] A folyamodót kérelmével, tekintettel arra, hogy csak magánjellegű, bár dicséretes szándékkal és magánbőkezűségéből keletkező nevelőintézetről van szó, az illetékes helyi joghatóságához kell irányítani.

BRUNSZVIK TERÉZ KEZDEMÉNYEZÉSE A BESZTERCEBÁNYAI ÓVODA LÉTREHOZÁSÁRA

Levél a besztercebányai városi magisztrátushoz¹²

Tekintetes városi magisztrátus!

A 1½-től 5 éves, különösen a dolgozó osztályok soraiból kikerülő gyermekek oly gyakran segítséget igénylő helyzete hazánkban is számos emberbarátot arra indí-

nyelven a következőkben foglalja össze a beadvány tartalmát: „A budai asszonyok egy-letének elnöke (BRUNSVIK grófnő) engedélyt kér arra, hogy mindkét nembeli gyermekek oktatására magániskolákat állíthasson fel”. A kérvény benyújtásának időpontja nem tűnik ki, a helytartótanács határozata valószínűleg 1828. november 28-án kelt (legalábbis erre utal, hogy BRUNSVIK Teréz a besztercebányai magisztrátushoz írt levelében ezt a dátumot közli — lásd a „Brunsvik Teréz kezdeményezése a besztercebányai óvoda létrehozására” cím alatt közölt dokumentumokat a 419–421. lapon), a választ pedig az iktatókönyv tanúsága szerint 1828. december 16-án postázták. A helytartótanács iratai között fellelhető — latin nyelvű — akta két részből áll: a vélemény ívből, amely a kérvény rövid tartalmát és az előadó javaslatát, valamint az előadói ívből, amely az elintézésre vonatkozó feljegyzést és a helytartótanács határozatát tartalmazza. Jelzete: OL. Ht. tan.-i Lt. Dep. Schol. nat. 1828. Fons 48. Pos. 1–2. Eredetije latin nyelven. (Kenéz Győző szíves közlése alapján.)

⁹ BRUNSVIK TERÉZ eredeti kérvényéről van szó.

¹⁰ Tekintettel arra, hogy ebben az időben számos röpirat látott napvilágot, amely az óvodákat propagálta, pontosan nem lehet megállapítani, hogy melyik „hirdetmény”-ről van szó. Az „Einige Worte über Kleinkinderschulen” és a „Noch ein Wort über Kleinkinderschulen” című röpirat 1828 szeptemberében ill. 1829 elején jelent meg. Az „Aufruf zur Errichtung von Klein-Kinderschulen” még csak egyetlen egy óvoda létezéséről számol be. A „Der Verein zur Errichtung der Klein-Kinderschulen in Ofen an die Bewohner von Pesth und Ofen” című röpirat is még akkor készült, amikor csak egy intézet működött, de ebben már 1828 decemberi eseményekről is beszámolnak, akkor pedig a kérvény már a helytartótanácsnál volt. Az „Aufruf zur Errichtung und Erhaltung von Kleinkinderschulen” című 1829 márciusában kiadott röplap viszont már beszámol a helytartótanács által kiadott „engedély”-ről is. A kérvényben említett „hirdetmény” azonosítása azért is nehéz, mert bár számos röpiratot ismerünk, nincs pontos tudomásunk valamennyi, abban az időben megjelent, az óvodákat népszerűsítő írásról.

¹¹ A hátiirat útján történő elintézés azt jelentette, hogy a helytartótanács döntését az eredeti beadvány hátlapjára vezetik rá; BRUNSVIK TERÉZ eredeti kérvénye ezért nem is szerepel az iratok között, mert azt visszaküldték címére.

¹² Eredetije a Banská Bystrica-i levéltárban, német nyelven. — Ezúton mondok hálás köszönetet DR. JÁN MIKLEŠnek, a Banská Bystrica-i pedagógiai főiskola tanárának, aki a fenti levél eredeti szövegét rendelkezésemre bocsátotta. A levél szlovák nyelvű fordítását DR. JÁN MIKLEŠ a Materská škola 1960. évi 1. számában közölte.

tott, hogy intézetet alapítsanak, amelyeket — a legújabb idők érdemes megnyilvánulása-ként — már egész Európában sikerrel hoztak létre, tekintettel arra, hogy ezek az intézetek jelentős, a nyilvános nevelésügy által évszázadok óta szabadon hagyott területet töltenek be. A kisedővő és képző intézeteket, mint az ártatlan és felnövekvő generáció számára szánt menhelyeket, ajánljuk Önöknek. Kérésem a következő: A tiszteletreméltó városi magisztrátus — a tisztelt Zmeskall Miklós nyugalmazott cs. k. udvari titkár úr¹³ által létesített alapítvány alapján — ilyen jótékony intézetnek Besztercebánya királyi szabad bányavárosban való létrehozásához járuljon hozzá és engedélyezze:

1. hogy a tek. magisztrátus védelme alatt ilyen intézet megnyíljk és működjk,
2. hogy az e célt szolgáló íráások kinyomása és terjesztése engedélyeztessék,
3. hogy ezen intézetek alapítóira bízzák rá, hogy a város egyes kerületeiben, pl. Urvölgyben és Öreghegyen¹⁴ további ilyen intézeteket hozzanak létre, és azokat a szükséges tanítókkal ellássák.

A nagytekintetű helytartótanács már 1828 november 28-án engedélyezte a Budán és Pesten azóta már elterjedt és áldásos sikerrel koronázott ilyen intézeteket. (A kiadomány iktatókönyvi száma: 32 921.¹⁵)

A jó ügy és a tek. városi magisztrátus magas belátása iránti bizalommal gyors és kedvező döntésre várok, hogy még szigorú tél kezdete előtt egy ilyen intézet megnyíljk, amely a haza és valamennyi városrészt javára és dicsőségére gyarapodni fog.

Hívük

Mária Terézia szül. Brunsvik
valamennyi részvevő nevében

*A besztercebányai városi magisztrátus 1829. október 1-én kelt
2456. számú jegyzőkönyvéből¹⁶*

Méltóságos Brunsvik Teréz grófnő a többi érdekelt személy nevében is annak engedélyezését kéri

1. hogy ugyanúgy, ahogy Pesten és Budán a 1 1/2-től 5 éves korú gyermekek gondozásával foglalkozó intézmény működik — melyet a magyar királyi helytartótanács 32921. sz. 1828. november 28-án kelt kegyes hozzájárulásával létezőnek és sikerrel működőnek ismernek el —, a folyó évben magisztrátusunk védnöksége alatt Besztercén is alapíttassék hasonló intézmény, annál is inkább, mert méltóságos Zmeskall Miklós nyugalmazott udvari tanácsos úr erre a célra alapítványt tett,

2. hogy ez sajtó útján is propagáltassék,
3. hogy ezen intézmény alapítóit ruházzák fel azzal a joggal, hogy „a város egyes kerületeiben, pl. Urvölgyben és Öreghegyen további ilyen intézeteket hozzanak létre”.

A tanács úgy határoz, hogy gróf Brunsvik Teréz úrnő ezen igen dicséretreméltó és emberbaráti törekvései — amelyeket a humanitás hat át, és amelyek összhangban állnak a keresztény jótékonyosság alapelveivel, továbbá amelyek az erkölcsök elmélyítését célozzák, aminek alapjait csak egészen kicsiny korban lehet lerakni — figyelembe vétessenek és köszönettel elfogadtassanak, mivel ezen javaslatok nagy figyelmet és támogatást érdemelnek.

*A besztercebányai városi magisztrátus 1829. október 7-én kelt
2472. számú jegyzőkönyvéből*

Az újabb ülésen folytatódott Brunsvik Teréz grófnő öméltósága javaslatának megtárgyalása, mely szerint városunkban alapíttassék olyan intézmény, amely mindkét

¹³ ZMESKALL MIKLÓS, Beethoven barátja, akivel BRUNSVIK TERÉZ még 1799-ben ismerkedett meg Bécsben.

¹⁴ A német nyelvű eredetiben „Herregrund” és „Altgebirg”; a szlovák fordításban: „Španá Dolina” és „Stary Horá”.

¹⁵ Arról a válaszról van szó, amelyet BRUNSVIK TERÉZ kérvényére adott a helytartótanács. Lásd a „Brunsvik Teréz kérvénye a helytartótanácsához” című dokumentumot (418—419. lap).

¹⁶ Az itt következő jegyzőkönyvi kivonatokat a latin nyelvű eredeti alapján DR. JÁN MIKLEŠ adta közre szlovák nyelven „Vznik bystrického Ústavu detskej opatrovne v Banskej Bystrici r. 1829” című tanulmányában, a Materská škola című folyóirat 1960. évi 1. és 2. számában. A szövegeket az említett forrás nyomán DR. SZILÁGYI PÁL fordítása alapján közöljük.

nemű és bármily felekezeti gyermekekről gondoskodik, biztosítja óvásukat és nevelésüket. Mivel ezt a hasznos intézményt kizárólag emberbaráti áldozatkészségből, részben pedig azon szülők adományaiból kívánják fenntartani, akik gyermekeiket ezen intézményre bízák, úgy határoztunk, hogy az aláírásgyűjtés keretében a szenátor urak járják be a város összes utcáit és házaikat és ismertessék ennek az intézménynek felette szép célkitűzéseit; az ezzel foglalkozó írásokat mindkét anyanyelven ki kell nyomtatni és szét kell osztani a város összes lakói között; elhatároztuk továbbá, hogy a bíró úr útján felkérjük a községi választmányt is ezen istenes törekvések támogatására.

A besztercebányai községi választmány 1829. október 9-én kelt jegyzőkönyvéből

Brunsvik Mária Terézia grófnő öméltósága emlékiratot küldött a magas magisztrátusnak arról, hogy városunkban és fontosabb bányatelepüléseinkben intézetet akar alapítani a 1 1/2-től 5 éves kisgyermekek gondozására és nevelésére. Erre a célra Zmeskal nyugalmazott udvari tanácsos úr öméltósága ezer arany alapítványt tett. A grófnő kéri ezért a magisztrátust, hogy járuljon hozzá a fenti intézet megalapításához és támogassa azt. . . .

A magisztrátus Brunsvik Mária Terézia grófnő öméltóságának hasznos törekvéseit támogatva . . . igen nyomatékosan kéri, hogy a polgárok szabad választmánya is fejezze ki készségét, hogy erejéhez mérten hozzájárul ezen dicséretreméltó intézmény felvirágoztatásához, hogy tegyen erre a célra alapítványt és hívja fel a gyermekek szüleit ezen intézmény támogatására. Annak érdekében, hogy ez az intézet mielőbb megnyithassa kapuit, a tanács úgy határozott, hogy a polgármester úrnak osztassék ki a Fürdő utca a paplakkal, Jozef Kellner szenátor úrnak a Horna utca az elővárossal, Max Ondrejkovits szenátor úrnak az Alsó utca, Karl Invyt úrnak a Hronská utca az elővárossal, Karl Wecker úrnak a két Strieborná utca, Michal Fischer úrnak a Fürdő előváros, Matej Lackner úrnak a tér, hogy írják össze a jövőbeni adakozókat és az intézet patrónusait, továbbá azokat a gyermekeket, akiket az intézetbe kívánnak küldeni, valamint szüleiket. . . .

Abból, ahogyan a grófnő az intézmény alapítását elképzei, kétségtelenül kitűnik önzetlen és nemes törekvése, hogy ezen módon járuljon hozzá az emberek felemelkedéséhez. A szabad városi tanács ezt egészséges kezdeményezésnek tekinti és úgy látja, hogy kedvező hatása lesz a jövő generációra és a közösség érdekeit is szolgálja. Ezért a szabad községi választmány Brunsvik Mária Terézia grófnő öméltósága eme emberbaráti törekvését a legnagyobb tisztelettel és köszönettel fogadja és amennyire erejéből telik fejleszti ezen intézményt.¹⁷

BRUNSVIK TERÉZ KÖZLEMÉNYEI

A „VEREINIGTE OFNER PESTER ZEITUNG”-BAN¹⁸

1829. augusztus 30. (70. szám.), 1159. lap.

Midőn az elmúlt esztendőben, amikor Ő cs. k. felsége, legkegyelmesebb császárnunk, királyunk és urunk oly sok millió alattvalója számára szakadatlan áldást hozó fenkölt életének 61. évébe lépett, az általános szeretet és hála kiváltképpen örömteli módon fejeződött ki, ami itt annak a jótékony intézetnek az alapításában is megnyilvánult, amely a „kiseddóvó intézet” nevet viseli. A vállalkozás egy itteni nagyműveltségű hölgytől, mint alapítótól és vezetőtől indult,¹⁹ és máris működik. Ő cs. kir. fensége a főmélt. Mária főherceg asszony, Ő cs. kir. felsége a főmélt. nádor-főherceg úr hitvese az igazán jó és hasznos vállalkozásokat legmagasabb figyelmére és támogatására méltatni igyekedik, figyelmével és támogatásával a nevezett intézményt is kegyesen kitüntetni méltóztatott. Ófenségeik nemcsak a vállalkozó terveibe méltóztatott bete-

¹⁷ Az első besztercebányai óvoda 1829 novemberében nyitotta meg kapuit. Az erről szóló beszámolókat lásd „A »Hasznos Mulatságok« cikkei Brunsvik Teréz óvodáiról” cím alatt „A' Kiseddők' gondviselő Intézetéről” című cikkben (426–427. lap).

¹⁸ A magyar óvodákról szóló első hazai sajtóközlemény — tudomásunk szerint — a „Vereinigte Ofner Pester Zeitung” hasábjain 1829. augusztus 30-án jelent meg, amelyet az említett, majd a következő év során újabbak követtek. E közlemények közvetlenül vagy közvetve BRUNSVIK TERÉZTŐL származnak. A következőkben közreadjuk valamennyi 1829. augusztus 30. és 1830. augusztus 12. között az említett újságban megjelent az óvodákkal kapcsolatos közleményt.

¹⁹ BRUNSVIK TERÉZTŐL van szó.

kinteni, és azok megvalósítását támogatták kegyesen gazdag hozzájárulásukkal, hanem f. évi június 1-én öfensége főudvarmesternőjének, v. Thurn grófnő excellenciájának kíséretében az intézetet a Krisztinavárosban látogatásukkal is szerencsételtették, ott több mint három óra hosszat tartózkodtak, és mint az leereszkedő kijelentéseikből kitűnt, legmagasabb tetszésükkel találkozott az egész létesítmény.²⁰ — Kegyes, előkelő és más emberbarátok az érzelmekben gazdag alapítóhoz csatlakozva segítettek annak jótékony művét megalapozni. Az intézmény máris megfelel rendeltetésének: 1 1/2-től 5 éves gyermekek közös, célszerűen berendezett helyiségben, e célból alkalmazott személyek gondos felügyelete alatt, az egész napot kellemes és zsenge életkoruknak megfelelően fejlesztő foglalkozással töltik. (Az erről a tevékenységről szóló tudósítás legközelebb.)

1829. szept. 3. (71. szám.), 1211. lap.

Öminenciája a bíboros hercegprímás úr is volt olyan kegyes, hogy az előző hónap 22-én a krisztinavárosi „kiseddóvó intézetet” látogatásával szerencsétlense. Öminenciája magas tetszését nyilvánította az intézet célját és helyzetét illetően, s ennek bizonyosságául legkegyesebben évi 100 forintot, valamint 6 öl tűzifát biztosított számára.²¹ Az igen tisztelt alapítónő a legutóbb és most említett magasrangú és előkelő személyek látogatásai által indítatva írt beszámolójában a következőket jelenti:

„Vizsgáztatni nem-lehet ily kicsiny gyermekeket, s az intézet nem is iskola, hanem *menhely*; a módszer, amelynek segítségével itt a gyermekek érzelmeit és értelmét fejlesztik, őket kellemes formában foglalkoztatják, mindenekelőtt pedig testüket és lelküket minden káros behatástól megóvják, szemléletesen mutatkozik meg és igazolódik be. S ez mindezeidig olyannyira sikerült, oly örömteli volt minden emberbarát számára, hogy sokan a legbensőbb felindulásuk okozta könnyeiket nem is tudták elrejtteni. Gyönyörűségtől elteltnek, felette boldognak érzik magukat annak az immár 500 kisgyermeknek a szülei is, akiket ezek az óvintézetek (a Krisztinavárosban, a Várban stb.) befogadtak. Fokozódott a szülők szeretete irányukban, mert szívüknek nemcsak az kedves, hogy nem alkalmatlankodnak a kis naplopók, de végtelenül jól esik nekik azok megsokszorozódott ügyessége és engedelmessége is. Ugyancsak fokozódott a gyermekeknek a szülei iránti szeretete, amit az otthontól való hosszabb távollét, a szülők becézgetése és meglegedettsége növelt. Szívesen járulnak hozzá tehetségük szerint az intézet fenntartásához a legszegényebb szülők is, hiszen ők pénzügyi tekintetben is jól járnak, mivel munkájukban napi 1 krajcárnál többet nyerne az által, hogy nem kell gondoskodniok nyugtalan és elégedetlen kicsinyeiről, az intézetnek pedig alig napi 1 krajcárt kell fizetniök az óvásért, gondozásért, oktatásért és célszerű foglalkoztatásért.”

1829. szeptember 27. (78. szám.), 1287—1288. lap.

Újabb tudósítás „az osztrák monarchia első kiseddóvó és képző intézetéről”, Budán, melynek alapítója és vezetője Brunsvik Mária Teréz grófnő. (Lásd lapunk 70. és 71. számát.) A hozzájáruló nevei. (Az egyszerű évi hozzájárulás 4 forint. Ahol többszörös hozzájárulás fordul elő, ott ezt zárójelben jelezzük.) ...²² (Vége következik.)

1829. október 1. (79. szám.), 1306. lap.

A budai „kiseddóvó intézet” céljaira adakozók névsora. (A 78. számban közöltek befejezése.) ... (A nevezett kiseddóvó és képzőintézet ügyeiben annak titkárához, lovag Rehlingen Antal úrhoz — lakik Budán, a Várban, a gróf Brunsvik-féle házban — kell fordulni.)

1830. március 11. (20. szám.); 281—282. lap.

Brunsvik Mária Teréz grófnő, Magyarország első kiseddóvó stb. intézete alapítójának közleménye. „Mindannyiunk által szeretett uralkodónk öfelsége a császár születésnapjának ünnepe alkalmából a Budai Nőegylet egészen elszegényedett szülők 25 gyer-

²⁰ Lásd erre vonatkozólag még a Hasznos Mulatságok „A' kis-gyermekek' gondviselő Intézete Budán” című itt közölt cikkét ((425—426. lap). — Az Országos Széchényi Könyvtár levelestárában megtalálható THURN—BÁNYFI grófnőnek egyik BRUNSVIK TERÉZHEZ intézett keltezés nélküli levele, amelyben beszámol a főhercegnő érdeklődéséről az intézet iránt.

²¹ Lásd erre vonatkozólag még a Hasznos Mulatságok említett cikkét.

²² A közlemény itt felsorolja az adakozókat és adományaik összegét. E felsorolást itt és a következő közleményekben kihagytuk, helyüket három ponttal (...) jeleztük.

mekét — akik egyébként a kiseddóvó- és képzőintézetet látogatják, és most ruházat híján ottani jótékony, a test és a lélek számára fejlesztő hatású tartózkodásukat, ahol november óta délben meleg levest is ösztanak, dohos szobácskáikkal voltak kénytelenek felcserélni — felruházta.²³ Amikor melegen és csinosan felöltözve ismét megjelentek, az ujjongás, a jókedv és az öröm cselekedetét köztudomásúvá tegye, s egyben a kisgyermekiskolák javára a múlt év június 1-től novemberig befutott adományokat köszönettel elismerje....” (Vége következik.)

1830. március 18. ((22. szám), 322. lap.

Brunsvik Mária Teréz grófnő és mások közleménye. A budai kiseddóvó intézet céljaira befolyt adományok kimutatásának (lásd lapunk 20. számában) befejezése... (Egy s más még legközelebb.)

1830. március 21. (23. szám), 338. lap.

Méltóságos Brunsvik Mária Teréz grófnő, az első kiseddóvó intézet alapítójának felhívása a közjótékonyasághoz és nagylelkűséghez (a lapunk 20. és 22. számában közzétett közlemény kapcsán). „Bárcsak minden szívben részvét támadna, ama sok szegény gyermek iránti szeretetből, kik első éveikben oly keservesen megismerkednek a bűnnel vagy a bánattal és a legkeserűbb elhagyatottsággal, hogy lehetőség adódjék számukra még több menhely felállítására, melyeknek alig van többre szükségük mint a szorgalmas méheknek: *védelemre és virágokra*. Mindenekelőtt a családapákhoz és anyákhoz fordulok. Meg tudnák tagadni adományukat egy ilyen vállalkozástól? Emlékeznek a szentírás szavaira? «Ha egy anya el is tudná felejteni gyermekét, én nem fogom elfelejteni.» Az aláírás akadálytalanul megtörténhet *Budán*, a Várban Viszhoffer lelkész úrnál; a Krisztinavárosban Maisch lelkész úrnál; a Vízivárosban Thoma úr választópolgárnál; Pesten, az Óvárosban Feuchtinger lelkész úrnál; az Újvárosban Simonchich lelkész úrnál. Aki pedig ennek az intézetnek a lényegéről, berendezéséről és költségeiről közelebbi felvilágosítást kíván, szíveskedjék bérmentesített levélben a titkárhoz, lovag Rehlingen Antal úrhoz — Budán, a Felsővárosban, a gróf Brunsvik-féle házban — fordulni. Ezt a legtöbb művelt országban az első gyermekkor számára legszükségesebbként elismert intézményt méltányolta az alsó-ausztriai tartományi kormányzat, amely a Magyarországon fennálló mintájára, az 1829. dec. 30-án kelt 58786. számú határozat szerint, szükségesnek tartja ilyen intézmény bevezetését Bécsben, s ugyancsak ilyen intézetet hoznak létre Kolozsváron a nemes Josika—Csáky és Lázár—Bánffy grófnők, mely intézet a nyomtatott felhívás szerint 1830. május 1-én megnyílik.”^{23a}

1830. augusztus 1. (61. szám), 1001—1002. lap.

Méltóságos Brunsvik Mária Teréz grófnő, a magyarországi „kiseddóvó és képző intézetek” alapítójának közleménye. „Attól a kedves kötelességtől áthatva, hogy a kiseddóvó intézetek nemes adakozóinak nagylelkű adományaikért a legőszintébb köszönetemet fejezzem ki, az adományokat időről időre ezeken a lapokon (a múlt évi 70., 71., 78., 79. és folyó évi 20., 22., 23. számban) nyilvánosságra hoztam. Mivel azóta számos adománnyal megtisztelték, ugyanazon érzésektől áthatva kötelességemnek érzem az itt következő köszönettel tudósítást. 1829. november 1-től 1830. június utolsó napjáig az utódok iránti szeretet oltárára a fent nevezett célből adakoztak: ... (Folyt. köv.)

1830. augusztus 5. (62. szám), 1019—1020. lap.

Adományok a kiseddóvó intézet számára. Brunsvik M. T. grófnő közleménye. (Folyt. a 61. számból.) ... (Vége következik.)

²³ Itt csak a Budai Nőegylet adományáról van szó, a kiseddóvó intézeteket nem ez, hanem külön e célből alakult egyesület tartotta fenn. Ez utóbbi egyesület egyébként a Hasznos Mulatságokban megjelent egyik közleményben el is határolja magát a Nőegylettől, mondván, hogy „... ezen Intézet semmi öszveköttetésben nincs az úgy nevezett Asszonyi-Egyesülettel” (Hasznos Mulatságok, 1830., N° 14., 108. lap).

^{23a} JOSIKA JÁNOSNÉ CSÁKY ROZÁLIA 1830. május 2-án Kolozsvárott kelt levelében közli BRUNSVIK TERÉZZEL, hogy előző nap megnyílt az óvoda. 1831. márc. 3-i levelében leírja, hogy az óvoda tanítójának 350.—Ft-ot, kosztot és lakást fizetnek, a gondozónőnek (Wärterin) pedig 80.—Ft-ot. Ugyancsak az óvodáról szólnak 1831. szept. 7-én és 1832. ápr. 17-én kelt levelei is. (Országos Széchényi Könyvtár levelestára.) — Érdemes megemlíteni, hogy RAPOS JÓZSEF — egyébként igen precíz — kimutatásában ez az óvoda nem szerepel, s az első kolozsvári óvoda megnyitását az 1838. évnél jelzi.

1830. augusztus 12. (64. szám), 1053–1060. lap.

Adományok a kisedővő intézet számára, Brunsvik M. T. grófnő közleménye. (A 62. számban közölték befejezése.) „... Ezeknek és a többi adományoknak az elszámolása külön kiadványban történik.²⁴ A nemeslelkű ajándékozók műtárgyairól, a kiállításból és akadémiából az összes költségek levonása után befolyt 3954 forint alaptőkeként a főpénztáros kezében van. Befejezésül az alapítónő kötelességének tartja, hogy valamennyi nemes ember- és gyermekbarátnak, aki tiszta, önzetlen szeretetből az örök igazért és jóért baráti tanáccsal és tevékeny közreműködéssel ezeknek az intézeteknek a sikeréhez hozzájárult, legmelegebb köszönetét nyilvánosan kifejezze, különösen pedig lovag Rehlingen Antal titkár úrnak, többéves szorgalmas, önzetlen és szeretetteljes közreműködéséért. Mivel nevezett elutazása folytán a további személyes közreműködésben akadályoztatva van,²⁵ ügyeit Kiss Ferenc úrnak mint vezetőségi tag (Krisztinaváros, a gróf Brunsvik-féle házban) és az egyesület titkára Hauk ügyvéd úr (Pest, Ferenciek tere, a Zöldfa utca elején, 369. szám) szíveskednek átvenni. Az embernevelés fenkölt céljára szánt kegyes adományokat azonban a következők is átveszik: Weiszhofer, Majsch és Simonchich lelkész urak és Thoma választópolgár úr, továbbá Rath gyógyszertáros úr, budai gyám, megválasztott főpénztáros. Brunsvik Mária Teréz grófnő.”

A „HASZNOS MULATSÁGOK” CIKKEI BRUNSVIK TERÉZ ÓVODÁIRÓL²⁶

Kisedek' ór-oskolai Intézete²⁷

A' kipallérozott világ még semmi olyan nevelő vagy tsinosító Intézetet elő nem mutathatott, melly az egész emberiség' köz javára nézve olly kezélarányos volna, mint a' Kisedek' ór-oskolájának állíttatása, és Intézete, mivel ebben a' gyermek minke-előtte a' rendtelenségnek, vagy gondatlanságnak adná magát, már jó előre a' rendes életnek alapját vetette. Ezen Intézetbe ollyan 1 $\frac{1}{2}$ –7. esztendő gyermekek fogadtának, kiknek szülők annyira el vannak szegényedve, hogy azokat fel nem nevelhetik; a' gyermekek, ha a' szülők ebédre való kenyeret adnak velök, vagy küldenek utánok,

²⁴ Ez az elszámolás 1832-ben jelent meg. Címlapján a következők olvashatók: „A' Négy első Kisgyermeki Ór- 's Gondviselés Intézetekről mellyek Magyarországbán nagylelkű adományokból állíttattak fel. Az aláírás kezdődött Első Ferenc Császár és Király Ő Felsege hatvanadik születése napján 1828-dik eszt. Febr. 12-kén. Ehez járul Bizonyítványokkal erősített számadások rövid előterjesztése a' felállítás napjától egész 1830-diki Eszt. Jún. 30-dikáig.”

²⁵ Az ún. Nemzeti Egyesület 1830 nyarán történt újjáalakulása után 1830. augusztus 16-án tartott egyesületi üléséről kiadott „Haupt-Grundlage der Organisation des National Vereins für frühzeitige Erziehung Kleiner Kinder in den Bewahr- und Bildungsanstalten zu Ofen und Pesth” című nyomtatott közleményében már más hangon beszél REHLINGEN távozásáról. E röpiratban a következőket olvashatjuk: „... az Ofner Zeitung f. évi augusztus 12-i 64. számában megnevezett Rehlingen Antal úr ezzel az egyesülettel annak folyó évi június 23-án történt megalakulása óta semmilyen kapcsolatban sem áll, ügyeiben tehát többé nem intézkedhet.” (Az említett röpirat 3. lapján). Rehlingen egyébként a továbbiakban is szerepet játszott az óvodák életében, 1832-ben kis könyvecskét adott ki az óvodákról (Die Bewahrschule für kleine Kinder von zwei bis sieben Jahren. Von Anton v. Rehlingen. Pesth, 1832.), az 1832. november 5-én megnyitott nagyszombati óvodának két esztendőn keresztül egészen haláláig óvója volt. (Vö. RAPOS JÓZSEF: Brunsvik Teréz grófhölgynek a legnagyobb magyar honleánynak élete és műve; vagyis a köz-alapnevelés-ügy múltja és jelene hazánkban, Pest 1868. 85. lap.)

²⁶ A Hasznos Multságok itt közölt cikkein kívül az említett folyóirat hasábjain újabb cikksorozat látott napvilágot „Magyar hazánkban a 'kisedek' gondviselésére felállított Intézeteknek eredete, gyarapodása, mostani állapotja, haszna és tulajdonságai” címen, 1830 első felévében a 12., 13. és 14. számban, a 93–95., 99–101. és 105–108. lapon. Kb. ezzel egyidejűleg jelent meg az Allgemeine Handlungs-Zeitschrift von und für Ungarn 1830. január 30-i számában (33–35. lap) egy „Entstehung, Fortschritte, gegenwartiger Stand, Nützlichkeit und Erfordernisse der Kleinkinder-Bewahr- und Bildungsanstalten in Ungarn” című közlemény — KISS FERENC úrnak (Franz v. Kiss, Assessor) aláírásával —, amely azonos tartalmú a jelzett magyar nyelvű közleménnyel.

²⁷ Megjelent a Hasznos Multságokban, 1829. második félév, 14. szám, 106–109. lap.

ezen Oskolában, a' kipallérozott, Tanítók', Tanítónék', 's gondviselő asszonyok', szoros felvigyázása alatt az egész napot, az az reggeltől fogva késő estvéig tölthetik. Ebben a' gyermekek mindjárt a' korokhoz alkalmas hasznos tárgyakra taníttatnak, és még a' játékok is úgy vannak elintézve, hogy a' gyermekek illy alkalmatossággal nem tsak semmi kárt nem tehetnek, semmi illetlenséget, avagy pajkosságot el nem követhetnek, hanem inkább lelkökre 's eszökre nézve pallérozódnak. A' czéla nézve van egy nagy tiszta, 's körös körül ülni való padokkal, külömbféle, tanulásra való tárgyakkal, a' kisdedeket oktató 's mulattató szerekkel felkészült szála; van azonkívül egy árnyékos játszó hely, melly arra nézve van felállítva, hogy a' gyermekek testöket a' szabad levegőben is feléleszthessék 's megerősíthessék.

Az olly szegény anya, ki kisdedeire se othon nem vigyázhat, sem magokra nem hagyhatja, sem az útszakra el nem bocsáthatja (itten a' nevelésről szó sintsen) ezen jótéteménynél fogva bátran láthat a' dolga után, és a' familiáját az elnyomorodástól könnyen megmentheti. — A' tehetős 's gazdag ellenben, ki gyermekeit többnyire durva, neveletlen, és vigyázatlan: zsoldosra bízta, és szerentsetlenségére! rövid idő alatt a' gyermekeiben vagy lelki, vagy testi hibákat tapasztalt, melly szerentsés most, hogy tsekély adakozás mellett gyermekei öríztetnek, oktattatnak, 's élet' módjára taníttatnak.

Ezen Intézetek, mellyekre az emberiségnek legnagyobb szüksége vagyon, Angliában, Német, Burkus,²⁸ és Franciaországokban az illető Kormány-székek' parantsolatjára felette hamar állíttattak fel 's elterjedtek. De illyen szent Intézet már mi-nálunk Magyaroknál is taláttatik, melly a' nagy Méltóságú Korompai Brunsvik Maria Theresia asszonyság Ó Excellenziajának nagy lelküése, és buzgó igyekezete által állíttatott fel, melly áldozatért a' ditső Nemzet' háládatosságára; 's tántoríthatatlan bizodalma Ó Exja magát érdemessé tette. Mult esztendei Junius napjától fogva Budán, és Pesten több rendbéli illy kegyességnél fogvást felállított Intézetekről, azoknak elrendeltetéséről, és sikeréről kiki meggyőzheti magát.

Vajha ezen szent menedék-helyek hazánkban minél előbb közönségesse lennének és mindenfelé elterjednének, hogy a' gyermekeknek kora, nem természetes, gyakran kegyetlen halálok által, a' szülők vagy szolgálók' gondatlansága miatt a' Familia szerentséje meg ne zavartatnék.

Nemes Rehlingen Antal.

A' kis-gyermekek' gondviselő Intézete Budán²⁹

Tellyes igazsággal mondják az előkelő Tanítóink, hogy a' kis-gyermekek' gondviselő- és azokat kimivelő-Intézete, vagy az úgy neveztetett kis-gyermekek' oskolája éppen olyan szükséges, 's hasznos az emberiségre nézve, mint a' himlő-óltás. De kiki közülünk eléggé tudhatja, melly nagy nehézséggel kellett küszködni a' mély belátású népeknek; hogy ezen üdvességes Intézetet elterjeszthessék, és most is, midőn a' jótéviségek' próbája már milliomokba került, sok rövid látásuak vagynak, kik ezen nemes tettnek' igazságát, 's hasznos foganatosságát általjában helyben nem hagyják, és olyan hamis, 's minden alap nélkül való rágalalmazásokat hoznak elő, mellyeket az okos világ a' megczáfolásra érdemeseknek többé nem tart. Semmi sints olyan jó, semmi olyan nemes, és szent, melly ellen nem volna kifogás. Nagy tsuda lenne, és minden tapasztalások ellen, ha ezen kisdedek' üdvességes menedék-helyének is nem akadnának ellenzői: Mindent megczáfolni ezen a' helyen lehetetlen. De a' köz tapasztalásból azt még is megbizonyíthatjuk: hogy minden még a' legtüzesebb ellenzők is, éppen olyan jótévis barátokká, 's részvévőkké válnának, mihelyst azon törekednének, hogy ezen sz. Intézet' sikerét bővebben kitanulják, megvizsgálják, és a' meghatározott végre méltónak tartásák; és elszégvénylenék előbbi hebehurgya tselekedeteiket, hogy minekelötte az Intézet' jóságáról, hasznáról és szükségéről meglettek volna győzöttetve bal itéletet hoztak, 's azt kárhoztatták.

Figyelemre méltó minden e'beli Intézet' barátjára nézve tapasztalni, és tudni, hogy ezen Intézet Ó Ts. Kir. Fő Herczagsége Mária Dorottya az Ország Nádor Ispány' szeretett Hitvesének oltalma alatt áll, Ki a' plánumnak kidolgozását, és annak végrehajtását is megtekinteni méltóztatott, és Kinek határtalan kegyességéből és más ember-

²⁸ Poroszország.

²⁹ Megjelent a Hasznos Mulatságokban, 1829. második félv, 26. szám, 202—206. lap. — Ezzel azonos tartalmú cikk jelent meg ugyancsak REHLINGEN tollából az Allgemeine Handlungs-Zeitschrift von und für Ungarn 1829. szeptember 23. számában (301—302. lap) „Kleinkinderbewahr-Anstalten in Ofen” címen.

szertetők' segedelme által, a' Krisztina városi próba-Intézeten kívül, melyet Ő Ts. Kir. Fő Herczege a' Nádor Ispányé, az Udvar-mesterné Thurn Grófné Ő Excellentiájának késérésében, folyó esztendei Junius 1-sőjén, tudniillik első esztendei ünnep napján, három órai látogatásával szerentséltetett, 's ezen való magos tetszését a' N. Méltós. Szerzőnének kijelentette, még két más ilyen Intézet, az egyik t. i. Budán, a' másik Pesten állott fel, és ezen üdvességes Intézet' gyümöltsei már a' kezdetben is mutatják, melly gazdagok lesznek. A' nélkül, hogy az egy akarattal örvendőző szülöket, vagy más figyelemre méltó jótévdöket előhoznánk, azt tartjuk, hogy e' dolgot nagyobb betségre nem méltathatjuk, mint, ha Fő Pásztorunknak Kárdinális, és Országunk Herczegi Primás Ő Eminentiájának az Intézet' kegyes Szerzőnéjéhez betségott levelét közöljük, mellynek tartalma ez:

„Nagy Méltóságú Grófné!

Midőn a' minap a' Krisztina városában lévő Intézetet megnéztem, mellynek felállását egyedül Excellentiád' valódi nemes és fáradszhatatlan buzgóságának lehet köszönni, még jobban meggyőztettem a' keresztény czéljáról, jeles elrendeléséről, és rendkívül való hasznáról. Hogy pedig ezen szép Intézet az én részemről is gyarapodjék, a' mennyire t. i. a' terhes, 's egybehalmozott költségeim engedik, 6 öl tüzfán kívül,^{29a} esztendőnként bizonyos készpénzbéli summát is ajánlok, a' mint is ezen esztendőre 100 ezüst forintot rekesztek ide. A' Mindenható Isten áldja meg Excellentiád' ember-szerető iparkodását 's adjon kegyes munkálódásának kívánt előmenetelt, ki eránt én megkülömböztetett tisztelettel maradok 's a' t. Budán Aug. 24-dikén 1829 Rudnay Kárdinális."

Valóban nem tsak a' nyavalyák, hanem a' halálos esetek is a' gyermekekre nézve a' városnak ezen részében, hol majd minden gyermekek 6 esztendőn alól ezen Intézetben felvannak véve, és a' mellybe a' város, egyéb részeiből is sokan vitetnek, nagyon megkevesedtek; a' mi természetesen abból származik, hogy a' gyermekek ezen Intézetben nappal szakadatlanul egésségessen, tisztán, és arányos munkásságban tartatnak. Még egy véletlen halál sem történt a' gyermekek közt, a' mi eléggé bizonyítja ezen Intézetnek hasznos, 's szükséges voltát, nem számlálván ide az erköltsi, és értelmi kifejledést, és a' szülöknök egyéb hasznait. Meglévén arról győződve, hogy ezen Intézetnek jótévdösége, és közhaszna sokkal világosabb legyen, mintsem további ajánlás kívántatnék; és hogy a' sors' kedvezésében részes emberek felesleg való javaiknak egy tsekély részét örömet szánják olly czélra, mellynek áldással telles következése nekik ezernyi jutalmat készít, bétéjezésül ezen ohajtást betségottunk az ember- 's hazaszeretők'-hez: *vajha Magyar Ország saját gyermekei' számára, azon adományokat vinné az emberi szertet' és haza' oltárára, mellyeket más nemzetek olly nagy lelkién áldoztak egyéb czélokra!*

A' kik ezen új időbéli hasznos Intézetről bővebb eszméretet kívánnak szerezni, ne terheltessenek a' kis gyermekek' gondviselő, és képző Intézetének alól írt Titoknok-jához folyamodni. (alá írás): Nemes *Rehlingen Antal*.

A' Kisdedek gondviselő Intézetéről³⁰

Nemes Rehlingen Antal Úr', ki a' régiben felállított Kis-gyermekek' gondviselő Intézetének Titoknokja, szives jóvoltából jutottunk a' következő' kivont részéhez, mellyet T. Szumrak asszonyosság Gróf Brunsvikné Ő Excellentiájához küldött. A' levél' tartalma így következik: A' Kis gyermekek' gondviselésére felállított Intézetünk Besztercze-Bányán tegnapi nyitattott fel, midőn tudniillik a' szeretett Haza' Annyának nevenapja ünnepeltetett. Ezen ünneplés' fénye, mellyet mi igen rövid idő alatt kén-telenítettünk elkészíteni, állott egy virág-koszoruból, melly körül foglalta Ő Ts. Kir. Felsőge' a' Tsászárné nevének betűit; még is egyesített szívből, és a' legmélyebb indúlatból a' szeretett Fejedelem Asszonyának Éljent kiáltottunk, és a' koszorú kötésor minden erőnkkel, 's igyekezetünket arra fordítottuk, hogy ezen nevendékek, és apró jobbágyok' szívet a' hitvallásra, józan életre, erköltsökre, és minden egy hiv Nemzethez illő kötelességekre alkalmasossá tegyük. A' gyermekek az alatt betűkkel, táblátskák-kal, és kockákkal, azután pedig A. B. C. táblákkal foglalatostokdtek. Végtele gyümöltstöt, és süteményt kaptak, azután játszottak, sétáltak, fegyverekben magokat gyakorolták, elevenek, és jó kedvűek voltak. Ezen levélen kívül még nagyobb figyelmet érdemel

^{29a} Ezt a 6 öl tüzfát RUDNAY 1828. október 25-én kelt levelében ajánlotta fel. (OSZK levelestár.)

³⁰ Megjelent a Hasznos Multságokban, 1829. második félv, 45. szám, 353-355. lap.

a' Méltóságos Belánszky Jó'sef, Besztercze-Bányai Püspök Urnak levele, mélyet itten egészen olvashatni: Nagy Méltóságú Grófné! Excellentiád' személyes munkássága, fáradhatatlan igyekezete és ritka buzgósága által Besztercze-Bányán felállított Kisdedek' gondviselő Intézete, folyó esztendei 9-ber 4-kén mindnyájunk' ohajtására oly nagy sikerrel nyitattott fel, hogy méltán reményleni lehet, hogy annak előmenetele nem tsak az idő' körülállásainak, hanem a' Felállitoné' valóban ditséretre méltó igyekezetének, és ember szerető céljának tökéletesen meg fog felelni. A' mi engem illet, részemről mindent elkövetek, és semmit el' nem mulasztok, a' mi vagy szóval, vagy tselekedettel kívántatnék ezen szent Intézet' ápolására és gyámolítására; és az Isteni gondviselés' jóságát szüntelenül magasztalni fogom, melly nékem alkalmatosságot szolgáltatott egy olly üdvességes Intézetbe lépni, melly az emberi nem' tökéletesítésére legalkalmasabb, és a' cél elérésére nézve legjobbban vagon kiválasztva. Midőn azonban Excellentiád' mult hónap 15-kén irt kegyes levelére felelnék, kapok az alkalmatosságon Extiádot a' legmélyebb tisztelt mellett arról bizonyossá tenni, hogy mindenkor szerentsémnek tartom lenni Extiádnak, Szent Kereszten Nov. 9-dikén 1829, alázatos szolgálja Belánszky Jó'sef m. k. Besztercze-Bányai Püspök.^{30a}

KISDEDŐVŐ ÉS KÉPZŐ INTÉZETEK

A PESTI LIPÓTVÁROSI SZT. JÓZSEF INTÉZETBEN ELŐFORDULÓ TANTÁRGYAK³¹

Vallás	A vallástan egyes tárgyai, amelyek a még igen kicsiny gyermekek felfogó képességének megfelelnek, részben szentenciák, részben a bibliai történetből vett példák által fejtendők ki. Így felfoghatóvá lesz számukra a Miatyánk és Isten tíz parancsolatának tartalma is.
Betűismeret	A betűk megismerése részeik felrajzolásával vagy az egyes betűknek logikus előrehaladás útján történő megmagyarázásával kezdődik.
Betűzés	A betűzés a beszélőszervek szórakoztató gyakoroltatása útján történik.
Alakismeret	Az alakismeret ideiglenes könnyítés és egyben bevezetés az íráshoz és a geometriai viszonyok megismeréséhez. A tanító megtanítja őket hogy hogyan kell egyenes, görbe, ferde, félkör és kör alakú vonalakat húzni, ezeket összerakhatja velük és alakokat képeztet. Mindez a mindennapi élet számára és az eszközök megfigyelése céljából.
Számolás	A kezdők csak az ujjakon számolnak tízig, majd húszig, végül a számológép golyóin ötventől százig. Az előrehaladottabbak azután hozzákezdenek összeadni, kivonni stb. is.
Magyar és német szavak	A gyerekek mindenekelőtt az emberi test részeinek megnevezését gyakorolják. Azután megtanítják őket hosszabb-rövidebb magyar nyelvű mondatokra is és németül megmagyarázzák ezeket, majd megtanulják az iskola, az otthon, a város stb. valamennyi tárgyát pontosan megfigyelni és megnevezni.
Az elliptikus módszer	Ezt a tanítási módszert kétféleképpen lehet alkalmazni, vagy <i>'szókihagyás'</i> útján, vagy szavak kicserélésével a mondatokban. Kontraszt: A gyermek legyen illetlen. — Gondolkodási és beszédgyakorlatok. Nyelvtan a gyermekeknek megfelelő formában kifejtve.

^{30a} E levél német nyelvű eredetije megtalálható az OSZK levelestárában. Az eredeti kézirat keltezése nem 1829 november 9., hanem 1829. november 12.

³¹ Ez a dokumentum BRUNSZVIK TERÉZNEK a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban őrzött kéziratilag maradt fenn. Jelzete: IX. Mi 61. Eredeti nyelve: német. Keletkezésének valószínű időpontja: 1830. Német nyelven, a befejező rész kivételével, BENES PROSKA publikálta „Gräfin Therese Brunszvik und die Kleinkindererziehung ihrer Zeit” című munkájában (67—69. lap).

Természet-rajz	A gyermekeket hozzá kell szoktatni ahhoz, hogy megfigyeljék a növények és az állatok <i>részeit</i> , majd meg kell magyarázni nekik ezek hasznát.
Technológia	A termények létrejöttétől a mesterséges feldolgozásig azok mindenemű felhasználását és az ember számára való hasznát szemléletesen kell tenni és meg kell magyarázni. A terményekből létrehozott termékeket meg kell nekik mutatni.
Mesterség-ismeret	Meg kell nekik mutatni mindenféle kézművesmunkát, képet kell róluk bemutatni, szükségességüket és az emberek által az emberek számára hajtott hasznukat meg kell magyarázni.
Az öt érzékszervről	Ez beszélgetés, kérdések és feleletek útján történik.
Földleírás	Ugyanúgy. A legközelebbi környezetről, a házról, a benne levő emberekről, körülményeiről; ez a kör szélesedik.
Hasznos elbeszélések	Ezt a tanító mindig összekapcsolja az elbeszélékre vonatkozó kérdésekkel, és egy a gyermekek számára megfelelő e célból kiválasztott szentenciával.
Mérték- és pénzismeret	Jellegzetesen bemutatva.
Egészségtan	Faust katekizmusá stb.
Különböző dolgok megnevezése	Ez a tulajdonságaikat jelző szavakkal kapcsolatban történik.
Az év beosztása	Napok stb., az idő általában.
Ének	Ez egy igen hasznos és kellemes tantárgy, fejleszti és megalapozza a tiszta hallást; fejleszti a hangot, megkönnyíti és kellemessé teszi a könyvnélkül-tanulást. A zene mint az esztétikai érzék fejlesztése; a harmónia, a lelki harmónia, a jóindulat, a szeretet, a szépség, s ebből következőleg a rend és a tisztaság szeretetének stb. fejlesztése általában.
Erkölcsei mondások és szentenciák	Ezeket a tanulók könyv nélkül megtanulják, a tanító pedig elmagyarázza az erkölcsi magatartásban való alkalmazásukat; mégpedig úgy, hogy minden osztály (10 gyermek) monitorjai 14 napon át egyéni oktatásban tanítják be az övéiknek. Kórusban érthetően és pontosan kell beszélni.

Weldy József
tanító

Az ismeretek és tudományok és jártasságok mellékesek, csak eszközök; az ifjúság ismerete a fő dolog. A nevelés a *csend, szelídség, rendszeret és tisztaságszeretet, engedelmes-ség, tevékenység, jóindulat és szeretet* megszokása. *Allattalanítani* kell az ifjú embert,^{31a} következésképpen: az *emberréválás* az, amikor a szellem és az akarat teszi az embert, nem pedig az alak, a gazdagság, az eszközök stb.

^{31a} Az eredetiben: „*Entthiert soll der junge Mensch werden, ...*”. Ugyanez a gondolat előfordul BRUNSVIK TERÉZ naplójában is. Egyik 1834 márciusában kelt feljegyzésében a következőket írja: „A gyermek állati jellegű (thierisch); há nem lesz emberré *nevelve*, akkor állat marad.”

IDŐBEOSZTÁS^{32.}

Délelőtt

	8-től 9 óráig	9-től 10 óráig	
Hétfő	<p>½ óra: Előkészület, ima, ének, azután vallási beszélgetés. (A tanítóval.)</p> <p>¼ óra: Olvasási gyakorlat osztályonként az első monitorokkal, miközben a másodmonitorok a tanítótól olvasni tanulnak.³³</p> <p>¼ óra: Az osztályonkénti olvasás folytatása a másodmonitorokkal, miközben az első monitorok a tanítótól olvasni tanulnak.</p>	<p>¼ óra: Közös számolás a számolókeretekkel.</p> <p>½ óra: Osztályonkénti számolás, miközben az első és másodmonitorok felváltva segítenek, illetve maguk tanulnak számolást a tanítótól.</p> <p>¼ óra: Skálázás és hangjegyek, együttes oktatásban.</p>	<p>10-től 11 óráig evés és játék</p> <p>Végül fél óra hosszút új dalok, azután ½ óra felkészülés a távozáshoz</p>
Kedd	<p>½ óra: Előkészület, ima, ének, bibliai történet, azután mint hétfőn, nevezetesen:</p> <p>¼ óra: Olvasási gyakorlat az első monitorokkal, miközben a másodmonitorok a tanítótól oktatásban részesülnek.</p> <p>¼ óra: Az osztályonkénti olvasási gyakorlat folytatása a másodmonitorokkal, miközben az első monitorok a tanítótól olvasást tanulnak.</p>	<p>¼ óra: Természetismeret és mestersegek, a tanítótól.</p> <p>¼ óra: Ismétlés az első monitorokkal.</p> <p>¼ óra: Ugyanaz a másodmonitorokkal, ezek felváltva írást tanulnak.</p> <p>¼ óra: Beszélgetés, szókihagyással és ellentétekkel.</p>	
Szerda	<p>½ óra: Előkészület, ima, ének. Nyomban utána: közmondások elbeszélésekkel.</p> <p>½ óra: A közmondások ismétlése, felváltva az első és másodmonitorokkal, miközben ezek ugyancsak felváltva gyakorolják az írást.</p>	<p>¼ óra: Közös betűtanulás a nagy táblán.</p> <p>½ óra: Osztályonkénti számolás az első és másodmonitorokkal, akik felváltva számolást tanulnak.</p> <p>¼ óra: Skálázás és hangjegyek.</p>	
Csütörtök	<p>½ óra: Előkészület, ima, ének. Azután beszéd- és értelemgyakorlatok. Beszélgetések emberekről és dolgokról, vagyis amit röviden fogalomismeretnek neveznek.</p> <p>A további negyedórák mint hétfőn és kedden.</p>	<p>¼ óra: Természet- és mesterségismeret a tanítóval.</p> <p>¼ óra: Ismétlés az első monitorokkal.</p> <p>¼ óra: Ugyanaz a másodmonitorokkal, ezek felváltva írást tanulnak.</p> <p>¼ óra: Beszélgetés, szókihagyással és ellentétekkel.</p>	
Péntek	<p>½ óra: Előkészület, ima, ének. Azután vallási beszélgetés. (A tanítóval.)</p> <p>½ óra: Olvasási gyakorlatok osztályonként az első és másodmonitorokkal, akik felváltva a tanítótól olvasást tanulnak.</p>	<p>Ugyanúgy, mint hétfőn a második óra.</p>	
Szombat	<p>½ óra: Előkészület, ima, ének. Azután fogalomismeret, mint csütörtökön.</p> <p>½ óra: A szerdán tanult közmondások ismétlése, felváltva az első és másodmonitorokkal, közben ezek felváltva írnak.</p>	<p>Ugyanúgy, mint hétfőn a második óra.</p>	

Délután

2-től 3 óráig	[3-tól 4 óráig] ¹	
<p>½ óra: Előkészület, ima, ének, azután alakismeret, betű- és számjegyírás közösen.</p> <p>¼ óra: Olvasási gyakorlat osztályonként az első monitorokkal, miközben a másodmonitorok a tanítótól olvasást tanulnak.</p> <p>¼ óra: Az osztályonkénti olvasási gyakorlat folytatása a másodmonitorokkal, miközben az első monitorok a tanítótól olvasást tanulnak.</p>	<p>¼ óra: Német és magyar megnevezések, kézművességekkel (a tanítóval).</p> <p>¼ óra: Ismétlés az első monitorokkal osztályonként.</p> <p>¼ óra: A másodmonitorokkal, közben a monitorok váltakozva írnak.</p> <p>¼ óra: Mérték-, pénz- és súlyismeret közösen.</p>	
<p>½ óra: Előkészület, ima, ének. Azután a földleírás alapfogalmai, majd ½ óra váltott olvasástanulás, mint fent.</p>	<p>¼ óra</p> <p>¼ óra³⁵</p> <p>½ óra: Gyermeki tapasztalatok a mesterségismeretből.</p>	
<p>Mint kedden délután az első óra.</p>	<p>¼ óra: Betűismeret könyv nélkül (a tanítóval).</p> <p>¼ óra: Ennek a könyv nélküli tanulásnak az ismétlése az első monitorokkal.</p> <p>¼ óra: A másodmonitorokkal, ezek felváltva írnak.</p> <p>¼ óra: Mérték-, pénz- és súlyismeret közösen.</p>	
<p>Mint hétfőn délután az első óra.</p>	<p>¾ óra: Mint hétfőn délután.</p> <p>¼ óra: A földleírás alapfogalmainak folytatása.</p>	
<p>Mint hétfőn délután az első óra.</p>	<p>Ugyanúgy mint hétfőn a második óra délelőtt.</p>	
<p>Mint kedden délután az első óra.</p>	<p>Mint hétfőn a második délelőtti órában.</p>	

4-től 5-ig étkezési és játékidő

Befejezésül ½ óra hosszút új dtalok, ½ óra előkészület a tívoztáshoz.

1.

Pozsony, 1834. aug. 22.

Nemes Schober! Gondolatban együtt voltam a szeretett egyesülettel és elképzelttem magamban mi mindenről beszélhetek 21-én négy és hat között a megbeszélésen, és hogy milyen óriási lépést tett *előre* a szent ügy! Milyen boldogság lett volna, ha mindezt magam is hallom! de az Ön tudósítása, igazság nemes barátja! kárpótolni fog; — epedve várom. Levele mától körülbelül 8 napig Bécsben talál; poste restante kérem.

Hogy Ön és a többiek hamarabb tudjanak mindenről, ami történik, küldök egy nyomtatványt, melynek értékeivel és fogyatékoságaival tisztában vagyok. — Felhívom figyelmét Rottenbiller³⁷ Péterre, aki melleleg az alapszabálytervezet szerzője. Fiatal ember, teli értelemmel és akarattal. Négy évet töltött Párizsban és a politechnikai intézetben tanult; egy colmari fiatalasszonyt vett feleségül. Apja házában él a kecskeméti kapu előtt, a református templomnál. Felhívom a figyelmét Theiss ügyvédre, a Gyűjtemény³⁸ szerkesz-

³² Ez a dokumentum BRUNSZVIK TERÉZNEK a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban őrzött kéziratilag hagyatékában maradt fenn. Jelzete: IX. Mi 58. Eredeti nyelve: német. Keletkezésének valószínű időpontja: 1830. Egyes részleteit német nyelven BENES PIROSKA publikálta i. m.-ban. (74–76. lap.) — Szerkezetében hasonló, de tartalmában különböző időbeosztást közölt a Köznevelés 1961. augusztus 15. (14–15.) számának 425. lapján.

³³ A korai óvodákban WILDERSPIN nyomán nálunk is érvényesült a LANCASTER-féle monitor-rendszer. Mint e dokumentumból is kitűnik, 10–10 gyermek alkotott egy osztályt, akikkel egy monitor (Aufseher) foglalkozott. A monitoroknak két csoportja volt, s míg az egyik csoport az említett osztályokat oktatta, a másik csoport a tanítótól részesült oktatásban, majd felváltották egymást. A monitor-rendszert nem alkalmazták valamennyi foglalkozáson, egyes tantárgyakat együttesen oktatott a tanító.

³⁴ Az eredeti kéziratban hiányzik.

³⁵ Az eredeti kéziratban is hiányos.

³⁶ BRUNSZVIK TERÉZNEK SCHOBER FERENCHEZ — a FESTETICH-család házitanító-jához — intézett leveleit eredeti német nyelven LA MARA (Marie Lipsius) tette közzé. Vö. LA MARA: Beethovens Unsterbliche Geliebte. Das Geheimnis der Gräfin Brunsvik und ihre Memoiren. Leipzig 1909. 42–50. lap. A fordítás az ott közölt szöveg nyomán készült.

³⁷ LA MARA szövegében helytelenül: RATTENBILLER. — ROTTENBILLER Péter kezdettől résztvett az óvodai mozgalomban. Az OSZK levelestárában őrzött 1829. június 22-én kelt BRUNSZVIK TERÉZHEZ intézett leveléből kitűnik, hogy bécsi utazása során BRUNSZVIK megbízásából kapcsolatot keresett M. A. DIESINGGEL, a magyar óvodák ausztriai propagálójával. DIESING akkoriban már feltételezhetően dolgozott könyvén, melynek címe: Ueber die frühzeitige Bildung der Kinder in den Klein-Kinderschulen, eigentlich Bewahrungs- und Bildungs-Anstalten im Allgemeinen, und die erste dieser Anstalten im Kaiserthum Oesterreich zu Ofen im Königreiche Ungarn eingerichtet von der Frau Gräfin Therese von Brunswik nach Wilderspin's, Wilson's, Brown's Grundsätzen überhaupt und Wertheimer's Anleitungen und Zusätzen insbesondere. Mit einem Anhang, der über die erste in Wien am Rennwege Nr. 185 errichtete Klein-Kinder-Bewahr- und Bildungsanstalt Nachricht enthält. Herausgegeben von M. A. Diesing, k. k. galiz. Domänen-Assessor. Wien. Gedruckt und im Verlage bey Carl Gerold, 1830.

³⁸ LA MARA szövegében helytelenül: *Gynitemény*. A „Tudományos Gyűjtemény” című folyóiratról van szó.

tőjére, és Andreits Uzorra,³⁹ az egyetemi nyomda keleti nyelvi korrektorára, aki a Lipót utcában lakott, vis à vis az angolkisasszonyokkal. Valamennyien a korai nevelés lelkes és megértő barátai és *tagok*. Hasonlóképpen Angyalffy⁴⁰ András és fia. Igérje meg, hogy minden ideje, ami a kereső foglalkozása után fennmarad, a miénk! Nézzen utána, hogy egy ügyes pénztárost kapjunk, akinek neve az ügy javára válik, aki pedagógiai kérdésekben nem akadályoz bennünket — ne okoskodjék, csak bevételezzon és kifizessen. Holnapután Bécsbe utazom és szívesen szerződtetnék tanítót a mintaiskola számára. Magyarország nem Hlafka — de a gyerekeink mindenekelőtt derék emberek legyenek. Nem zárom le a dolgot, amíg Ön nem ír róla; de legfeljebb 3—4 napig maradok Bécsben. Írja meg, meddig marad Pesten? hogy a közgyűlést elhalasztották-e valamelyest? mikor kerülne rá a sor? Leo gróf⁴¹ kézhez kapta-e a leveletem, amelyben egyet-mást érintettem? stb. stb.

Minden jót — „gondolatban egyek vagyunk”, ez legyen a jelszavunk.

Brunsvik.

Mit mond Orczy-Örs? Hány tagot toborzott Ön? mit kapok az enyéme-kért?

2.

A gyermekiskolák jó és tisztelt barátja!

Az igazi jó gyakran *kicsiségeken* hiúsul meg. De elfáradnunk nem szabad — tovább kell dolgoznunk és nem szabad a lavinának átengednünk a csatamezőt. „Si même on aurait travaillé tout le jour sans succès, la dernière heure peut-être féconde.”⁴² —

A bécsi magyar egyesület ideiglenes eredményét, ennek az egyesületnek a pénztárosa Wenkheim Ferenc gróf, Ön és tisztelt elnökünk Leo gróf elé terjesztem. Az itteni főpénztáros St. Királyi Moritz⁴³ szeretne lenni. Szíveskedjék ezt vele közölni. A fő megbeszélésre most van szükség: a belvárosi intézet, amely a mintaintézetünk lett volna, nem lehet azzá, tehát a szülők közül kikerülő részvényesekre kell azt alapozni, a következő okoknál fogva:

1. A helyiség túl szűk.
2. A tanító nagyon gyenge.
3. Ez az intézet fenn tudja magát tartani, következésképpen nem engedhető meg, hogy továbbra is az alapítvány terhére legyen.

Ha a főegyesület a jövőben mintaintézetet akar létrehozni, erre lehetőség lenne a Ferencvárosban egy igen nagy helyiségben, ahol nagy játszótér van, ez 400 ft-ba kerülne, ami ritkaság a városban, és 200 gyermeket tudna magába fogadni; avagy az első anya- és mintaintézet legyen Budán a Krisztinaváros-

³⁹ LA MARA szövegében: UROS ANDREITS. ANDREITS UZOR, orientalista, a budai kir. könyvnyomda igazgatója, az óvodák 1828—30. évi elszámolását közlő jelentés szerint „8 darab könyvnyomtatási képet” ajándékozott az óvodáknak.

⁴⁰ LA MARA szövegében helytelenül: AUGYALFFY. ANGYALFFY MÁTYÁS ANDRÁS-ról, a keszthelyi Georgikon tanáráról van szó, aki 1823-tól Pesten él, és a mezőgazdasági szakirodalom terén tevékenykedik.

⁴¹ FESTETICH LEO, utóbb a Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület elnöke.

⁴² „Ha egész nap sikertelenül dolgozik is, az utolsó óra termékeny lehet.”

⁴³ SZENTKIRÁLYI MÓRIC.

ban, ez az intézet megfelelően dotálva van. St. Királyi javaslata: alapítványunkat csak tanítók képzésére fordítsuk, s küldjük őket oda, ahol a legjobb a tanító. Nagyszombatban Apponyi grófnő⁴⁴ naponta 2 órás inspekción tart. Az itteni intézeteket további pénzkidadás nélkül azonnal felelmejük, ha a hölgyeket felügyeletre buzdítjuk, ezért javasolom, hogy a jeles Lambruschini beszédét⁴⁵ 500 példányban osszuk szét franciául, meg kell címezni valamennyi férjezett és hajadon hölgy számára. A nyomás és a papír legfeljebb 20 forintba kerül.

Előre — előre! — —

Minden jót.

Brunsvik.

[Utóiratként.] A toscanai egyesület csatlakozásra szólít fel bennünket és ezt a litografált lapot küldi mutatóként. Minden erkölcsi elbeszélést így kell megalapozni, ha azt akarjuk, hogy hatással legyenek. Az okos építőmester maradandó művét jó szilárd alapokra akarja helyezni. A képeket — melyekről gondoskodni kívántam — ott kellett kinyomatnunk, darabját egy tizesért. Egy 40 részből álló ciklusunk van — az előfizetés során ez lenne az első kötet, amely összekapcsol bennünket és gyümölcsöző közleményeket ígér-

3.

Kedves Schober! St. Királyi ismét gyorsnak mutatkozott — kiváló, érzésteli ember! Két nappal ezelőtt körülküldte megyei hajdúit — ma megtalálták Benyowskinál.^{45a} *Physionomie de bois*. Nem engedtek be bennünket. St. K.⁴⁶ velem volt. Kérjen a nevében bocsánatot Leo gróftól. Nézeteinket már korábban egyeztetettük. A nógrádiak majd megkeresnek minket. De Augusz Szekszárdból⁴⁷ kéri Önt, hogy gyorsan küldje el neki a sorsjegyeket.^{47a} Beszél-

⁴⁴ A BRUNSVIK TERÉZ kezdeményezésére létesített nagyszombati óvoda fenntartására „Jót előmozdító társaság” alakult, melynek elnöknője GRÓF APPONYI TERÉZ (szül. GRÓF SERBELLONI) volt. (Vö. Jelenkor, 1833. jan. 12.)

⁴⁵ RAFFAELLO LAMBRUSCHINI apát „Előkelő asszonyoknak a kisgyermekiskolák felügyeletében való közreműködéséről” című beszédéről van szó.

^{45a} Valószínűleg BENYOVSZKY ZSIGMONDRól, az akadémia levelező tagjáról van szó, aki Pest megyében, Solton lakott.

⁴⁶ SZENTKIRÁLYI.

⁴⁷ LA MARA szövegében: Sexard.

^{47a} Valószínűleg azokról a sorsjegyekről van szó, amelyeket egy tolnamegyei óvoda létesítése érdekében bocsátottak ki. BEZERÉDI AMÁLIA ezzel kapcsolatban a következőket írja egyik — férjéhez (BEZERÉDI ISTVÁNHOZ) intézett keltezés nélküli — levelében: „A. [Augusz Antal] itt volt tegnap. Elhozta a litografált sorsjegyeket. A vignetteket SCHÓBER rajzolta. Homok közt két gyermek térdepel, kezeiket összekulcsolva esdeklő fohászra. Oly szép, oly megindító, hogy kell hogy vevőket szerezzen. Miután Mimi [SZTANKOVÁNSZKY] 40 jegyet vett, megmondtam Tóninak [Augusz], hogy neki is annyit kell vennie. Neked egy jegy egy huszasba kerül. Sok szép tárgy nyerhető, amint Tóni mondja, aki tőled még más segítséget is vár, miután ez az intézet az első lesz és egyidejűleg olyan szeminárium féléje is lesz a többieknek, ahol majd tanítókat és tanítónőket is képezhetnek. Egy nő is lesz ott, hogy a gyermekeket különös ápolásba vehesse és a kis leányokat kézimunkára tanítsa stb. Tóni levelet kapott BRUNSVICK grófnőtől, megmondtam neki, hogy ezt küldje el neked. Még meglehetősen hiány van pénzben. Egy ház már lett véve, azonban még nincs kifizetve, azt hiszem csak fele van együtt az összegnek.” (Idézi: BODNÁR ISTVÁN és GÁRDONYI ALBERT: Bezerédj István, I. kötet, Budapest 1918, 369–370. lap.) BODNÁR—GÁRDONYI i. m. szerint a szekszárdi óvodáról van szó. RAPOS JÓZSEF adatai szerint viszont az első szekszárdi óvoda 1838. március 1-én nyílt meg, s a belacit, amelyet 1835. április 27-én nyitottak meg, szánták afféle mintaóvodának, mielőtt a képzőintézetet Tolnán megnyitották volna. (Rapos: I. m. 90. és 88. lap.)

tem Zichy Máriával és írtam Augusznak. A 34 augusztusában ígért 50 tag együtt van, és megigérek további 100-at. Egyébként aki Magyarországon intézetet akar, küldjön maga egyéneket, és fizesse őket 2 hónapig, tanulmányaik alatt. Ott voltam az ajtajuk, nevezetesen kapujuk előtt. St. K. elutazik — de mi összejöhetünk, amikor Ön akarja. — Csak nem aludni! Elkövetkezik majd *egy éjszaka*, amelyben senki sem tud cselekedni. Brunsvik.

4.

Bécs, 1836. május 14.

Kedves Schober! Örömmel és egyben fájdalommal vettem kézhez *hálát* és *gondolatokat* ébresztő baráti irását. Hogy levelek május 6-tól 14-ig úton legyenek Budapestről Bécsbe, az megfoghatatlan! A levél tartalma nagyon szomorú. Arra kértem Leo grófot, hogy az enyémet akár ne is említse, csak a történetietlenséget legfeljebb, hogy a jövőben javasolhassanak nekünk ilyen dolgokat; tekintettel az én elavult tudósításomra, ne érje őket semmi újabb méltánytalanság. Ha valamely korholás ezt a célt elérte, akkor nemcsak én, hanem az egész haza lekötelezettje marad Önöknek, az igazság és az ártatlanság védelmezőinek. Nem ír arról, hogy négy szem közti beszélgetése Simoval az általam hozzá írt levél után milyen hatást tett? Ez nagyon érdekelne. „To be or not to be” mondja Hamlet. — Nem tudom mit csinál tudósításommal a két Borsos? Hogy valamilyen ülés után ez a tudósítás, úgy ahogy van, zavartalanul kinyomtatható?

Hó vágyam, hogy ez a levél még Pesten érje. Az úton szerencsések is, meg szerencsétlenek is voltunk. Előbb az előzőről. Kellemesen megérkeztünk április utolján Pozsonyba, Staubhoz, 12 órakor — 1/25-kor bementünk a köve-tek termébe, ahol a legragyogóbb beszédeket hallottuk, amilyenek valaha is magyar fület értek. Egymás után beszélt valamennyi nagy szónok. Fel voltak izgatva, villámlott, menydörgött, viharzott kegyetlenül. A legjobban szerepelt Bezerédi Steffi és Klauzal Csongrádból.^{47b} Másnap az ülés éjfél után 1 óráig tartott. Mindkét honleányom⁴⁸ ragyogott az elragadtatástól és nem akartak sem aludni sem étkezni. Kedden este egy óra hosszat beszélünk minden magya-

^{47b} Az 1832–36. évi országgyűlés törvényjavaslatot dolgozott ki az ipari oktatás megszervezéséről, s az országgyűlésen nemcsak az intézetek tervét és alapszabályait határozták meg, hanem a szükséges költségeket is megajánlották. Amikor BRUNSVIK TERÉZ jelen volt az országgyűlés tanácskozásain, épp a királyi választ tárgyalták, mely szerint „Ő felsége királyi tiszténél fogva gondoskodni fog, hogy az említett intézetek, a mennyire a körülmények megengedik, felállítassanak: e tárgyban tehát törvényt alkotni nem szükséges”. Az országgyűlés felháborodással fogadta ezt az elutasítást. BEZERÉDJ ISTVÁN BRUNSVIK TERÉZ által említett felszólalásában többek között a következőket mondta: „A kormány ön lelkiösmerete ellen vét, midőn megtagadja tőlünk a gyermekeink és polgártársaink neveltetésére szükséges eszközöket. De mindennek van határa, s van a türelemnek is. Vigyázzon a kormány a maga tetteire! Az ő eljárása szükségképp arra kényszeríti a nemzetet, hogy miután tőle sem erkölcsi sem anyagi kifejtését nem várhatja, önmagában keressen segédelmet. És bár méltó a nemzet e forrásból; bizonyosan megtalálja ott, a mit keres! Am ismétljük, mint némelyek kívánják, feliratunkat; de egyszerűszersmind tegyük meg részünkről is, amit saját erőnk enged. Nekünk magunknak is van erőnk és tehetségünk, van jogunk munkálkodni hazánk boldogításán. Azt kiáltom tehát önöknek, azt kiáltom az egész nemzetnek, egyesüljünk, hogy lefizethessük hazánknak legszentebb adósságunkat, hogy végrehajthassuk a legfelségesebb, legszentebb, isteni feladatot: hogy a népet nevelhessük!” (Vö. HORVÁTH MIHÁLY: Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig. Első kötet. Genfben, 1864. 473–476. lap.)

⁴⁸ BRUNSVIK TERÉZ két unokahúga: TELEKI BLANKA és EMMA.

rok legnagyobbikával.⁴⁹ Micsoda elragadtatás! Mámoros voltam! páratlanul szép volt. De ó jaj! A rossz idő megártott az áthévelt arcoknak és Blanca hidegrázást kapott — ami még tart és itt marasztal bennünket Bécsben. Annál jobb, így elért engem az Ön levele. Ha követhetném vágyaimat, visszamennék Pestre. Nincs semmi hírem az ügyekről. Itt tapasztaltam egyet-mást. Itt van a tanulmány, melynek imprimálását Sedlnitzki⁵⁰ megtagadta — miért? Azt tanácsolom Önnek, hogy vigye keresztül és tegye ezzel fel a koronát művére, hogy az alapszabályok jóváhagyásáért folyamodhassunk a kormányzatnál. Közzöltessem a tanulmányt a Leipziger Journale-ban? Szeretnék sas lenni — odarepülni és megkérdezni Önt. Irjon csak nekem Bécsbe és Prágába — naponta elküldök a postára és a leveleket magam után küldetem. Bezerédi anyja óvóiskolát hoz létre Sopronban,⁵¹ Viczay grófnő Héderváron⁵² — mindenütt folytatódik. Ha Leo csak így épít! Az igazgató ügyében igen buzgó vagyok. Köszöntsön mindenkit. Wesselényivel beszéljen. — Sok nyomtatványt akarunk magyar nyelven kiadni. Telekiéknek üdvözlét. Maradjon ott, amíg visszaérkezünk.

Brunsvik.

Az Ön kezein keresztül, nemes Schober, menjenek ezek az írások — az Ön címére. Egy tegnap St. Királytól kapott levelet mellékelek. Mit tehetek én arról (vagy az a nagy és nemes ügy, amelyre törekszünk), hogy Gömör és Seeber pesti polgárok, nem pedig edinburghiak vagy más szép országból valók, azt nem tudom megérteni. Amilyen durva a papír, olyanok a nemes büszke magyarok érzelmei is.

Az örömteli viszontlátásra.

B.

5.

Kedves Schober!

[München] 1837. febr. 23.

Ha Ön Pesten van, akkor bizonyára azonnal választ kapok erre a levélre, 12 napon belül. Miért nem válaszol nekem Leo gróf? ez az első kérdésem. Keresek igazgatót?⁵³ küldjek valamit — miért nem ír senki sok levelemre. Lemondtak arról, hogy idegen igazgatót alkalmazzanak? talán mert túlságosan költséges — akkor mégis csak közöljék velem ezt a döntést. Választhatunk egy tucát, igen derék, érdemes férfi között — de senki sem hagyhatja el állását, különösen családdal, valamiféle biztosíték nélkül, amit nem adhatunk meg. Természetesen valamennyi némileg több fizetést kíván, pl. 800 bajor forintot —; de mégis csak válaszolni kellene a kérdésekre. Leo gróf megkapta leveletem — sajátkezűleg írta alá a tértivevényt. Ó haza! Milyen korifeusok állnak a legsikerebb vállalkozásaid élén! Borzalmas! Már régen írtam volna Önnek, de azt

⁴⁹ SZÉCHENYI ISTVÁN.

⁵⁰ Belügyminiszter.

⁵¹ Sopronban 1838 októberében nyitotta meg kapuit az első óvoda, fenntartója az e célból alakult egyesület volt.

⁵² Héderváron az óvoda 1838. június 5-én nyílt meg, de még ugyanezen év végén meg is szűnt. Az alapító VICZAY KÁROLYNÉ volt.

⁵³ A létesítendő óvóképző igazgatói állásáról volt szó. Eleinte úgy gondolták, hogy külföldről hívnak meg igazgatót, majd pályázat útján WARGHA ISTVÁNRA bízták az óvóképző vezetését.

mondták, hogy Ön még mindig Bécsben van. A kolera miatt az orvosok és barátaim nem engedtek el innen. Par ennu⁵⁴ fogadtunk fel, Blanca és én, mestereket, akiknek előadásait megszakítani nem volt tanácsos. Blanca komoly zenét tanul: összhangzattant — aztán a távlatok szabályait és optikáját; — meg olasz nyelvet. Lujza^{54a} velünk van, Emma azonban Erdélyben van a szüleinél. — De idevárjuk. Elébe mehetnék Pestre, és megnézhetném mi történik Önöknél. A haszontalan Borsosnak írtam, kérdezze meg, ohajtanak-e, szükség van-e rám, semmit sem ír felőle. Írjon meg pontosan mindent, mindent. Egy öreg tanítónkat akarják igazgatóvá tenni (?) írta Beck. Ez lenne még az egyetlen — persze közönséges. Milyen az épület? Kap minden jelölt *saját szobát?* bizonyára nagyon hasznos; — csak a csendben fejlődik a lélek. Pythagoras: *nem beszélni!* Ez az én eszményem. Mit érnek az én összes tapasztalataim, ha nem használhatók vele hazámnak! Teljesítem itt kötelességemet közeli, olyannyira szeretetre méltó rokonaim iránt; — de olyan okos emberek mint mi, nem tudjuk levelezés útján a jelenlétet pótolni? Nem a Ti kötelességetek talán minden jót felhalmozni? — olyan sok van belőle a világban? Miért nem írtok akkor nekem? Persze Magyarországon kellett volna maradnom — de kértem volna unokahugaimat arra, hogy maradjanak? *a biztos jót* nem tenni egy bizonytalan sikerért, nevezetesen, hogy nézeteimet, tanácsomat keresztülvigyem? Blankát egyedül itthagyni, elhagyni, már sehogyse megy; — rábeszéltem, hogy jöjjön velem együtt haza, bár belátom, hogy következtelenség részéről az órákat megszakítani. Tehát tanácsot és tettet a barátoktól! Egészségem rossz. A kolera levegője és a gyász egyáltalán nem tettek jót nekem. Vágyom Magyarország után, ott megint jó lesz nekem. Nos, kedves Schober, örömteli viszontlátást és sok híradást várok és gyorsan, tisztelettel M. Th. Brunsvik

Uj albumot kezdtem el rófnyi nagyságú kartonpapíron; Ön is hozzátesz majd egy keveset.

6.

Hogyan viselte magát a Genius, kedves Mercur? Mikor beszélünk? mikor alapítjuk meg az isteni társaságot? „Beszélj, hogy lássalak!” Beszéltek Desewffy Fips-szel? Beszéljek én? — nem ismerem az ívhordozókat. Elhozatta Leo gróf az alapszabályokat Tolnárról, vagy nem szükségesek? vagy van egy másolat? St. Királyi úgy vélte, hogy február 1-én jöjjünk össze; — ki tudja, ki utazik el akkor megint — én is hamarosan, nevezetesen a Genius — egy másik geniusnak maradnia kell; egy pillanatig sem szabad hiányoznia a hazának. Toscanában külön női és férfi bizottság van, és mindkettő működik. Mérey László 3 évvel ezelőtt egy szép javaslatot tett: 18 úr képezte a *pénzügyi bizottságot*. Minden ívhordozó pénztárosa azoknak, akiket ő szerzett: versenyláz, kinek van több. Három asszony: *a pedagógiai bizottság*: amelyhez a speciális felügyelet és a nyomtatványok elosztása stb. tartozik. Olykor együttes ülések; egyik ellenőrzi a másikat. A már fennálló I[ntézetek] nemesítése minden bizonynyal az asszonyok egyik *jó* feladata. A tanítókat nevelni, képezni kell, Miért csak a jelölteket? *Valamennyit*. Ki kell találni az eszközöket. Csak beszélni szeretnék Önnel — és küldöm albumom nagyságát a kéréssel.

Br.

⁵⁴ Unalomból.

^{54a} Valószínűleg BRUNSZVIK TERÉZ nevelt lányáról van szó.

Szívem telve van Magyarországgal, úgy hogy írnom kell legnagyobb barátjának, Széchenyi⁵⁶ István grófnak. Szülőhazánk egy másik kedves barátjának, Mr. E. Reednek⁵⁷ a házából írok, aki a magyar jellem hő csodálója, s akinek magasröptű levelét ön oly sokra értékelte, hogy méltónak találta arra, hogy helyet kapjon az ön a magyarokhoz intézett nemes felhívásában. Itt tisztelik az ön nevét, felette tisztelik, annyira amennyire ön drága hazánk iránti szeretete után megérdemli. Megtalálható itt az ön kézírása és az ön portréja (Greetbach metszete), Hering rajza pedig ott van Mr. Reed könyvtárában; középen Napóleon mellszobra, két oldalán pedig Washington és Széchenyi. ⁵⁸— Egyetlen vágyam csak az, bárcsak ön is itt lenne, és élvezné Mr. Reed jótékony és áldásos tanácsait és gondolatait Magyarországról. Nem ismerek közöttünk senkit, aki oly nagyra értékelné az ön nemes szellemét és oly alaposan törődne Magyarország előrehaladásával, mint tisztelt barátom, Mr. R., akinek vendégszerető hajlékában oly kellemes napokat töltök. Boldog lehetne, ha olvashatná az ön könyveit, s még boldogabb, ha láthatná nemes szerzőjüket. — Egy szép metszet van előttünk *Buda Pest* remek új hídjáról, Clarke⁵⁹ rajza. Bárcsak Magyarország egy leányának ez a levele az érintkezés hídjá lenne Széchenyi⁶⁰ István gróf és Edward Reed, Magyarország és Anglia között.

Kísérje Önt Isten áldása.

M. Th. Brunsvik

9 Nov. 839.

Phönix Lodge, Cheltenham, Anglia

BRUNSZVIK TERÉZ NAPLÓIBÓL, FELJEGYZÉSEIBŐL⁶¹

[Az óvodák elterjedésének anyagi alapjai]⁶²

Ha 100 gyermek fizet, akkor már lehetőség van arra, hogy egy nagy helyiséget béreljenek, pompás falakat emeljenek, nagy árnyékos, száraz játszótérrel létesítsenek. Minden anyának és apának az után *kell vágyódnia*, hogy gyermekeit ott lássa! Ez a biztos, az örök alapítvány. Ebből az az öröm is származik, hogy még 100 gyereket ingyen fel lehet venni. Erkölcsösebb azonban, ha a szegények is fizetnek, mert ez *kötelessége* az apának, és mindenki aki

⁵⁵ E levélfogalmazvány BRUNSZVIK TERÉZ naplójában maradt fenn. (J. 21./60—61.) Eredeti nyelve: angol.

⁵⁶ BRUNSZVIKNÁL: SZÉCHENYI.

⁵⁷ EDWARD REED angol lelkész, aki 1828-ban Magyarországon járt és adományával hozzájárult az első óvodák alapításához. — A REEDDEL való ismeretség egyébként korábban is összekötő kapocs volt SZÉCHENYI és BRUNSZVIK között. Széchenyi István egy pontos dátum nélküli (csupán „szombat” jelzésű) BRUNSZVIK TERÉZHEZ intézett rövid levelében kéri, hogy BRUNSZVIK juttassa el hozzá READ(!) levelét. Egy másik, 1830. december 11-én kelt Pozsonyból írt levélben viszont arról ír, hogy december 20-án Pesten lesz, s akkor személyesen adja át READ(!) levelét. (OSZK levelestár.)

⁵⁸ BRUNSZVIKNÁL: SZÉCHENYI.

⁵⁹ Valószínűleg WILLIAM TIERNEY CLARK mérnöktől, az 1839—49-ben épült budapesti Lánchíd tervezőjéről van szó, aki nem tévesztendő össze névrokonával ADAM CLARK mérnökkel, a Lánchíd építészvezetőjével.

⁶⁰ BRUNSZVIKNÁL: SZÉCHENYI.

⁶¹ Brunsvik Teréznek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban őrzött kézirati hagyatékából.

⁶² Naplórészlet 1833-ból. Eredeti nyelve: német. (J. 14./25—26.)

teljesíti kötelességét, többre értékeli ezt a kötelességet s többre értékeli az intézetet is. És a nemes egyeslet havi 20 krajcárért 2—3 év után egy jámbor, rendes fejlett gyermeket ad át, aki ügyes és értelmes, úgy hogy a szülők hét éves korában a gyermeket már minden háztartási munka elvégzésére felhasználhatják, s a vasárnapi iskolán kívül nincs tovább más iskolára szüksége. Nincs szükségük gondozónőre vagy idősebb gyermekekre a felügyelethez. Az anyának szabad az ideje. Az egyeslet tehát százszor többet ad, mint az a havi 20 krajcár. Az egyesület nemes gondolkodású tagjai azonban csak akkor tudnak tevékenykedni, ha az egyesület nem küzd anyagi gondokkal. Ellenkező esetben az alapítónő és műve el van nyomva — nem tehet meg mindent, mert az eszközök örökké hiányoznak. A jótévedők bosszúsak lesznek. A virágzó, sokak által látogatott intézet ellenben önmagában is felszólítás, általa kimondhatatlan mértékben terjed az áldás. Minden község intézetet létesít, mert elmúlik a félelem, hogy kéregetniök kell, a félelem attól, hogy az intézet valami félrecsúszás következtében önmagától megszűnik, és a mű, sok fáradság eredménye, megint semmivé válik esetleg egyes nagy szellemek betegsége és halála következtében. Csak ez a bizalom hozhat létre számunkra ezer intézetet, és a *nép*, valamint az állam újjászületését.

[A nevelés fontosságáról]⁶³

Minden két éves gyermekben ott található a jövőbeni üdvözítő, amivé családja és az állam számára válhatik, ha legalább két éves kortól megadjuk neki ehhez az eszközöket: Érzést, szellemet, jellembeli és testi fejlesztést és képzést, logikusan előrehaladva, következtelenségek, erőszakosságok nélkül, megállás vagy *visszalépés* nélkül. Ki kell bontakoztatni, gazdagítani kell gondolatvilágát! Minden alapvető erényt az anyatejjel kell beszívni! Legyen a gyermek mértékletes, egészséges, dolgos és becsületes! *Csak így* lehet egy hosszú életen át az állam számára példamutató és értékes (hisz az állam csak családok kongregációja lehet), és az övéinek is megerősödve hagyhatja hátra azt, ami értékes az emberi életben. De az ostoba ember (akinek az értelme és az érzelmei nem lettek kifejlesztve vagy felébresztve) mindent tönkretesz: önmagát, az övéit, háztartását, az államot! . . . Ez a sorsa az *ostoba államnak*, a nyomorúságos államnak, még ha egyesek vagy osztályok kimagaslanak is az ostobaságból, mint egy község kéményei vagy tornyai. A község mégis csak nyomorúságos sárkunyhókból és ólaktól áll. . . . Nevelés teszi az embert. A nevelés minden — táplálás, vezetés.

[Nevelés teszi az embert és az ember a hazát]⁶⁴

Fejlődés! Megszokás! Nevelés! *Mind ezek csirák*, fejleszteni lehet és kell őket. *Mindent?* Az észet is? Az éleselméjűséget is? A szellemet is? A lángészt is? De hát mi a szellem, a tehetség, a tudás, az ész, a lángész önmagában, derék jellem nélkül? Lehet gondolkodni tanítani? Igen. Lehet *helyesen látni* (ítélni) tanítani? Igen. Lehet a hazafiságot tanítani? Igen. Lehet a hűséget, becsületességet, szavahihetőséget, az összes alapvető erényeket tanítani? Igen, igen.

⁶³ Naplórészlet. München, 1834. január 1. Eredeti nyelve: német. (J. 15./1.)

⁶⁴ Naplórészlet. 1834. január 7. Eredeti nyelve: német. (J. 15./10, 11.)

Lehet az erőt fizikai, morális és intellektuális tekintetben fejleszteni, irányítani, vezetni? Igen, igen . . . Tehát magyarjaim, lássatok munkához . . . Erő van, pénz van, de egy hiányzik még, a helyes út belátása. Először akartok pénzben gazdagok lenni, és csak azután ismeretekben és erényekben gazdagok? A dologosság szeretete *nevelhető*, az ügyesség is, az eszközök helyes megválasztása is, az idő jó kihasználását is kialakíthatja magában, megszokhatja megtanulhatja *minden* magyar egy évestől hatvan éves korig. Ennélfogva (ha minden tanítható és az emberi szellem számára tanulható) nemzetek éppen úgy nevelhetők, mint egyesek. Mindent meg lehet adni, mert a csírák mindenhez adva vannak. Ezt a csírákat figyelmen kívül lehet tiporni, legyen az akár az egyesé, mint például a tehetség, vagy az összességé, mint például a hazafiság.

[Az otthoni nevelés veszélyei]⁶⁵

Össze tudod egyeztetni otthon percről percre a jó nevelést elfoglaltságoddal, oh anya? Rendelkezel azokkal a segédeszközökkel, azzal a pénzzel, amely távollétedet pótolja? Rendelkezel olyan árnyékos helyvel a szabadban, ahol gyermeked nyugodtan fejlődhet, tudsz vele hancúrozni és játszani? Nem hall és nem lát senkitől egy érthetetlen vagy egy tisztességtelen szót, mozdulatot? Nem civakodnak a szülők? Nem akar mindegyik mást, hogy a gyermek Pilatussal kérdezheti: mi az igazság? A háztartási alkalmazottak és sok száz félelmetes apróság, amiktől senki sem fél, nem ültetik el vajon a gonoszság csíráit tiszta lelkében? . . . Rendelkezel minden jó tulajdonsággal, mindazzal, ami szent, és nincsenek rossz tulajdonságaid, rendelkezel mindazzal, ami a nevelés terén a közönséges háztartásokban lehetetlen . . . Nos, ha így van, akkor tartsd magadnál gyermekedet, te szerencsés, felette szerencsés anya! Ha azonban gyermekedet szereted és nem önmagadat, akkor mindig oda kell adnod, ahol jobb neki mint nálad, ha nem tudsz úrrá lenni a környezeten és a véletleneken. Ez lelkiismereti kötelességed.

[A nevelést tanulni kell?]⁶⁶

A nevelés tudomány is és művészet is. Az anyáknak előbb oktatásban kell részesülniök és gyakorlatra kell szert tenniök e művészet és tudomány terén mielőtt saját gyermekeiket emberré nevelhetnék. Különböznél a tudatlan és durva anya mindig csak vadócot fog nevelni, aki a következtelenségek és ellentmondások következtében, az anya és mások példája, gonoszsága következtében még züllöttebb lesz mint az elődök. Az ilyen jellemtelenül, logikátlanul támolyog végig az életen, egészen a sírig, a legjobb esetben és idővel jóindulatúnak nevezhetik majd őt, de mindenképpen szerencsétlen, mert martalékvává válik minden múltó benyomásnak . . . Ezek a keserű gyümölcsei annak, ha a gyerekeket könnyelműen, értelmetlenül hagyják felnőni.

⁶⁵ Naplórészlet. 1834 nyara. Eredeti nyelve: német. Idézi: BENES PIROSKA: Gräfin Therese Brunszvik und die Kleinkindererziehung ihrer Zeit, 50—51. lap.

⁶⁶ Naplórészlet. 1838 július. Eredeti nyelve: német. Idézi: BENES: I. m. 50. lap.

[*Kisgyermekiskolák vagy játszóterek Magyarországon*⁶⁷]
(*marchir-iskola — mondják az amerikaiak*)

Az elmúlt 12 esztendőben alig léptünk előre az emberiség eme szent ügye tekintetében — mondhatnánk, inkább visszaléptünk !! Az ilyen intézeteknek az anyai szeretet ösztönzése által kell megszületniök és dícsértetniök. Asszonyi műveknek kell lenniök ! Ők azok, akik valójában kigondolták és létrehozták őket; ők azok is, akik vezették és elterjesztették őket !

Franciaországban a forradalomban a nők szert tettek valamire: az egyenlőségre. Napóleon azt mondta két ifjú hajadon hölgynek, a két Rey-nek: Önök anyák, erkölcsileg anyák, akik a társadalmat jelentik; önök család-anyák, asszonyok, s ezért így is neveztessenek. Tehát asszonyok, akár férjük nevét, akár pedig sajátjukat viselik. . . .

[*Fényes Elek közlésének másolata*]⁶⁸

Asz első övintézet Magyarországon 1828-ik év június elsején nyitatték meg ünnepélyesen Budán, nagy mélt. Korompai Brunsvik Mária Theresia grófnő alapítványa által saját házában; mellynélfogva ez úrhölgy vala első alapítója 's védje ezen a nagy néptömeg erkölcsére olly szerfeletti behatással bíró intézeteknek nem csak hazánkban, hanem az egész ausztriai birodalomban is. Később mind Budapesten, mind más városokban és helységeekben egymásután keletkeztek illynemű intézetek; és nem sokára Pesten, t. i. ezelőtt 6 évvel egy magyar kiseddóvó egyesület alakult, mely olly buzgósággal és lelkesedéssel vivé ez együtt, hogy a kiseddóvó intézetek száma, melly hazánkban 6 év előtt alig haladta meg a tizet, 1842-ki hivatalos jelentése szerint, rövid idő múlva 50-re fog szaporodhatni.

pag. 57.

magyarország Statisztikája Fényes Elek

РОЛЬ ТЕРЕЗЫ БРУНСВИК В СОЗДАНИИ ПЕРВЫХ ВЕНГЕРСКИХ ДЕТСКИХ САДОВ

(Документы)

Сообщение Отто Вага

Сборник содержит следующие документы:

Письмо Терезы Брунsvик к герцогу Н. (Подлинник на венгерском языке.)

Просьба Терезы Брунsvик к штатгальтерскому управлению. (Подлинник на латинском языке.)

Инициатива Терезы Брунsvик по созданию детских садов Банска Бистрица. (Подлинник на немецком и латинском языках.)

Сообщения Терезы Брунsvик в газете «Vereinigte Ofner Pester Zeitung». На немецком языке.

Статьи журнала «Hasznos Multságok» о детских садах Терезы Брунsvик. На венгерском языке.

Преподавательские предметы Института св. Йожефа района Липотварош в Будапеште. На немецком языке.

⁶⁷ Különálló feljegyzés. Eredeti nyelve: német. Keltezése: „Pest, 1841 telén.” (IX. Ml 28.)

⁶⁸ Naplórészlet. 1844. március 1.(?) Eredeti nyelve: magyar. (J. 27./29.)

Распределение времени. На немецком языке.
Письма Терезы Брунsvик к Ференцу Шобер. На немецком языке.
Письмо Терезы Брунsvик к Иштвану Сечени. На английском языке.
Отрывки из дневника и записей Терезы Брунsvик. На немецком и венгерском языках.

THERESA BRUNSZVIK'S PART IN CREATION OF THE FIRST HUNGARIAN INFANT SCHOOLS

(Documents)

Published by Otto Vág

The collection contains the documents as follows:

Theresa Brunsvik's letter to Prince X. Original language: Hungarian.

Th. Brunsvik's request to the Governor General Council. Or. language: Latin.

Th. Brunsvik's initiative in creation of the infant school at Banská Bystrica.

Or. language: German and Latin.

Th. Brunsvik's articles in „Vereinigte Ofner Pester Zeitung” (United Buda Pest Newspaper). Or. language: German.

The articles in the periodical „Hasznos Mulatságok” (Useful Amusements) on Th. Brunsvik's infant schools. Or. language: Hungarian.

Subjects of instruction in the St. Joseph Institute of Pest Leopold District. Or. Language: German.

Time-Table. Or. Language: German.

Th. Brunsvik's letters to Francis Schober. Or. language: German.

Th. Brunsvik's letter to Stephen Széchenyi. Or. language: English.

From Th. Brunsvik's diaries, records. Or. language: German and Hungarian.